

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ
ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ
ΥΠΟΘΕΣΗ ΣΑΜΠΑΝΗ Κ.Λ.Π.
ΚΑΤΑ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
(Προσφυγή υπ' αριθ. 32526/05)
ΑΠΟΦΑΣΗ
ΣΤΡΑΣΒΟΥΡΓΟ
5 Ιουνίου 2008

*Η παρούσα απόφαση θα καταστεί οριστική
υπό τις οριζόμενες στο άρθρο 44 παρ. 2 της Συμβάσεως προϋποθέσεις.
Ενδέχεται να τύχει βελτιώσεων ως προς τη μορφή.*

ΑΚΡΙΒΕΣ ΑΝΤΙΓΡΑΦΟ

Στρασβούργο, 5 Ιουνίου 2008

- υπογραφή -

S. NIELSEN

Γραμματέας του Τμήματος

Στην υπόθεση Σαμπάνη κ.λ.π. κατά της Ελλάδος

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Πρώτο Τμήμα),
συνεδριάζον σε τμήμα συντιθέμενο από τους δικαστές :

Nina Vajić, *Πρόεδρο,*

Χρήστο Ροζάκη,

Khanlar Hajiyev,

Dean Spielmann,

Sverre Erik Jebens,

Giorgio Malinverni,

Γεώργιο Νικολάου,

και τον *Γραμματέα του Τμήματος,* Søren Nielsen.

Αφού διασκέφτηκε σε συμβούλιο στις 15 Μαΐου 2008.

Εκδίδει την ακόλουθη απόφαση, η οποία υιοθετήθηκε κατά την ως άνω
ημερομηνία :

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

1. Η υπόθεση εισήχθη δυνάμει της (υπ' αριθ. 32526/05) προσφυγής, την οποία κατέθεσαν κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας ένδεκα Έλληνες υπήκοοι, τα ονόματα των οποίων αναγράφονται στον συνημμένο κατάλογο («οι προσφεύγοντες»), οι οποίοι προσέφυγαν ενώπιον του Δικαστηρίου στις 11 Αυγούστου 2005 δυνάμει του άρθρου 34 της Συμβάσεως για την Προάσπιση των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών («η Σύμβαση»).

2. Οι προσφεύγοντες εκπροσωπούνται από το Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι, μέλος της Διεθνούς Ομοσπονδίας Ελσίνκι. Η Ελληνική Κυβέρνηση («η Κυβέρνηση») εκπροσωπείται από τους εξουσιοδοτημένους εκπροσώπους του πληρεξουσίου της, Κ. Γεωργιάδη, Πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, και Ι. Μπακόπουλο, Δικαστικό Αντιπρόσωπο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

3. Στην προσφυγή τους, οι προσφεύγοντες ισχυρίζονταν, ειδικότερα, ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου και του άρθρου 14 της Συμβάσεως, και προέβαλλαν την αιτίαση ότι απουσιάζουν από το εθνικό δίκαιο ανάλογα μέσα πραγματικής και αποτελεσματικής προσφυγής.

4. Στις 20 Φεβρουαρίου 2007, το Δικαστήριο απεφάσισε να κοινοποιήσει την προσφυγή στην Κυβέρνηση. Δυνάμει του άρθρου 29 παρ. 3 της Συμβάσεως, το Δικαστήριο απεφάσισε να αποφανθεί ταυτοχρόνως επί του παραδεκτού και επί της ουσίας.

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ

I. ΟΙ ΙΔΙΑΙΤΕΡΕΣ ΠΕΡΙΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΥΠΟΘΕΣΕΩΣ

5. Οι προσφεύγοντες είναι Ρομά στην καταγωγή και διαμένουν, με τις οικογένειές τους, στο Ψάρι Ασπροπύργου Δ. Αττικής.

A. Οι ενέργειες στις οποίες προέβησαν οι προσφεύγοντες εν όψει της εγγραφής των παιδιών τους για το σχολικό έτος 2004-2005

6. Στις 24 Ιουνίου 2004, ο Υφυπουργός Υγείας, συνοδευόμενος από τον Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου του, επισκέφθηκε τον καταυλισμό Ρομά στο Ψάρι. Είχε πληροφορηθεί, μεταξύ άλλων, ότι τα παιδιά Ρομά δεν είχαν εγγραφεί σε σχολείο. Στις 2 Αυγούστου 2004, πραγματοποιήθηκε συνάντηση εκπροσώπων του Ευρωπαϊκού Κέντρου για τα Δικαιώματα των Ρομά (ECCR) και του Ελληνικού

Παρατηρητηρίου των Συμφωνιών του Ελσίνκι με τον Υφυπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, ο οποίος, μετά το πέρας της συνάντησεως, εξέδωσε δελτίο τύπου, υπογραμμίζοντας, μεταξύ άλλων, ότι είναι σημαντικό να ενταχθούν τα παιδιά Ρομά στο εκπαιδευτικό γίνεσθαι.

7. Η έναρξη της σχολικής χρονιάς 2004-2005 πραγματοποιήθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου 2004. Στις 17 Σεπτεμβρίου 2004, ο Ειδικός Γραμματέας Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης επισκέφθηκε τους καταυλισμούς Ρομά στο Ψάρι, συνοδεία δύο εκπροσώπων του Ελληνικού Παρατηρητηρίου των Συμφωνιών του Ελσίνκι, προκειμένου να εγγραφούν όλα τα παιδιά Ρομά τα οποία είχαν συμπληρώσει τη νόμιμη ηλικία για την υποχρεωτική εγγραφή στην πρώτη τάξη. Για τον σκοπό αυτό, επισκέφθηκαν τα δύο δημοτικά σχολεία της περιοχής (τα συστεγαζόμενα 10^ο και 11^ο Δημοτικά Σχολεία Ασπροπύργου). Οι διευθυντές των σχολείων ενθάρρυναν τους γονείς Ρομά να εγγράψουν τα παιδιά τους στο Δημοτικό. Το Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι ενημέρωσε, στη συνέχεια, τις αρμόδιες αρχές του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, οι οποίες προέβησαν σε περαιτέρω ενέργειες.

8. Οι προσφεύγοντες υποστηρίζουν ότι, στις 21 Σεπτεμβρίου 2004, επισκέφθηκαν μαζί με άλλους γονείς Ρομά τα Δημοτικά Σχολεία Ασπροπύργου, προκειμένου να εγγράψουν τα ανήλικα παιδιά τους. Κατά τους ισχυρισμούς τους, οι διευθυντές των δύο σχολείων αρνήθηκαν να εγγράψουν τα παιδιά, επικαλούμενοι έλλειψη οδηγιών από το αρμόδιο Υπουργείο, και πληροφόρησαν τους ενδιαφερόμενους γονείς ότι, μόλις λάβουν τις απαραίτητες οδηγίες, θα τους καλούσαν να εκπληρώσουν τις αναγκαίες διατυπώσεις. Ουδέποτε, στη συνέχεια, εκλήθησαν οι γονείς να εγγράψουν τα παιδιά τους.

9. Συμφώνως προς το από 5 Ιουνίου 2007 και υπ' αριθ. Φ20.3/747 έγγραφο του 1^{ου} Γραφείου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Δ. Αττικής, τη αιτήσε του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, οι προσφεύγοντες επισκέφθηκαν τη διευθύντρια του 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου, προκειμένου να ενημερωθούν σχετικά με την εγγραφή των ανήλικων παιδιών τους. Η διευθύντρια φέρεται να υπέδειξε τα έγγραφα τα οποία απαιτούνται για την εγγραφή των παιδιών που έχουν συμπληρώσει τη νόμιμη ηλικία. Συμφώνως προς το αυτό έγγραφο, στις 23 Σεπτεμβρίου 2004, ο Περιφερειακός Διευθυντής Εκπαίδευσης Αττικής συγκάλεσε άτυπη σύσκεψη των

αρμοδίων φορέων του Δήμου Ασπροπύργου, με στόχο την επίλυση του προβλήματος της δυναμικότητας των δημοτικών σχολείων Ασπροπύργου εν όψει των επιπλέον εγγραφών των μαθητών Ρομά στην καταγωγή. Αφ' ενός, αποφασίσθηκε ότι οι μαθητές υποχρεωτικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσως θα παρακολουθούσαν τα μαθήματα στους ήδη υφιστάμενους χώρους των συστεγαζόμενων 10^{ου} και 11^{ου} Δημοτικών Σχολείων Ασπροπύργου. Αφ' ετέρου, κατά τη σύσκεψη αυτή, διατυπώθηκε η άποψη ότι η ένταξη στις κανονικές τάξεις των παιδιών μεγαλύτερης ηλικίας από εκείνη της εισαγωγής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση θα απέβαινε σε βάρος τους από ψυχοπαιδαγωγική άποψη : η διαφορά ηλικίας δεν θα τους επέτρεπε να τύχουν αποτελεσματικής φοιτήσεως. Στη βάση αυτή, κατά την εν λόγω άτυπη σύσκεψη, απεφασίσθη να προβλεφθούν δύο επιπλέον τάξεις προπαρασκευαστικού χαρακτήρα εν όψει της εντάξεως των εν λόγω μαθητών στις κανονικές τάξεις.

10. Στις 13 και 18 Σεπτεμβρίου και στις 2 Οκτωβρίου 2004, το Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι υπέβαλε στον Συνήγορο του Πολίτη (Συνήγορο του Παιδιού), επ' ονόματι των προσφευγόντων, τρεις αναφορές όσον αφορά τις δυσκολίες προσβάσεως των παιδιών Ρομά στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, και τον κάλεσε να παρέμβει. Στις 3 Ιανουαρίου 2005, ο Συνήγορος του Πολίτη (Συνήγορος του Παιδιού) απήντησε εγγράφως ότι τρεις εκπρόσωποί του είχαν επισκεφθεί, σε μη διευκρινισθείσα ημερομηνία, τον καταυλισμό Ρομά στο Ψάρι. Στο απαντητικό του έγγραφο, ο Συνήγορος του Πολίτη (Συνήγορος του Παιδιού) διαπίστωνε ότι δεν υπήρχε, εκ μέρους των αρμοδίων υπηρεσιών, συστηματική και αδικαιολόγητη άρνηση να εγγραφούν τα παιδιά ρόμικης καταγωγής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Σημείωνε δε ότι είχε ήδη ενημερώσει τους εκπαιδευτικούς των δημοτικών σχολείων Ασπροπύργου ότι η εθνική νομοθεσία προέβλεπε τη δυνατότητα εγγραφής των παιδιών στο Δημοτικό με απλή δήλωση των κηδεμόνων τους, υπό την προϋπόθεση ότι, εν ευθέτω χρόνω, θα κατέθεταν το πιστοποιητικό γεννήσεως. Ο Συνήγορος του Πολίτη (Συνήγορος του Παιδιού) αναφερόταν, περαιτέρω, στα συμπεράσματα στα οποία κατέληξαν οι αρμόδιοι του Δήμου Ασπροπύργου, στο πλαίσιο αλληπάλληλων συσκέψεων που πραγματοποίησαν, και, ειδικότερα, στην πρόθεσή τους να κατασκευάσουν ένα σχολικό παράρτημα του πλησιέστερου στον καταυλισμό Ρομά σχολείου, προκειμένου να φοιτήσουν σε αυτό τα παιδιά Ρομά μεγαλύτερης ηλικίας, με στόχο την ενισχυτική διδασκαλία. Ο

Συνήγορος του Πολίτη (Συνήγορος του Παιδιού) αναφέρθηκε, τέλος, στην ύπαρξη εντάσεως μεταξύ παλιννοστούντων ομογενών από κράτη της πρώην Σοβιετικής Ενώσεως και Ρομά στην περιοχή, ως επιπλέον στοιχείο το οποίο εμπόδιζε την ένταξη των παιδιών Ρομά στο σχολικό περιβάλλον.

11. Την 1^η Οκτωβρίου 2004, ο Υφυπουργός Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων ζήτησε από την Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου την παραχώρηση του χώρου ο οποίος είχε επιλεγεί, με δύο λυόμενα οικήματα για τη στέγαση των σχολικών τάξεων των μαθητών Ρομά.

12. Κατά την Κυβέρνηση, τον Νοέμβριο και τον Δεκέμβριο του έτους 2004, αντιπροσωπεία εκπαιδευτικών των συστεγαζόμενων 10^{ου} και 11^{ου} Δημοτικών Σχολείων επισκέφθηκε τον καταυλισμό Ρομά στο Ψάρι, προκειμένου να ενημερώσει και να πείσει τους γονείς των ανήλικων παιδιών περί της αναγκαιότητας εγγραφής τους στις προπαρασκευαστικές τάξεις. Κατά τους ισχυρισμούς της Κυβερνήσεως, παρέμειναν άκαρπες οι προσπάθειες αυτές, αφού οι ενδιαφερόμενοι γονείς δεν προέβησαν στην εγγραφή των παιδιών τους για το συγκεκριμένο σχολικό έτος.

13. Στις 13 Φεβρουαρίου 2005, το Συντονιστικό Οργανώσεων και Κοινοτήτων για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα των Ρομά στην Ελλάδα (ΣΟΚΑΔΡΕ) απηύθυνε προς τη Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Δυτικής Αττικής επίσημη επιστολή, με την οποία ζητούσε να ενημερωθεί περί της εγγραφής των Ρομά Ασπροπύργου στο σχολείο.

14. Στις 17 Φεβρουαρίου 2005, η Διεύθυνση απήντησε ότι η υπόθεση καθυστέρησε επειδή ο Υπουργός ΠΕΧΩΔΕ είχε καθυστερήσει να επιλύσει το ζήτημα της παραχώρησης του χώρου για την εγκατάσταση των λυομένων σχολικών αιθουσών. Η Διεύθυνση εξέφρασε την πρόθεσή της να ενεργήσει τα δέοντα προκειμένου να εγγραφούν τα παιδιά Ρομά στο Δημοτικό κατά το επόμενο σχολικό έτος.

B. Η εγγραφή των παιδιών Ρομά για το σχολικό έτος 2005-2006

15. Στις 24 Μαΐου 2005, το ΣΟΚΑΔΡΕ απηύθυνε προς τον Υφυπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων επιστολή, στην οποία υπογράμμισε την ανάγκη να ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την εγγραφή των παιδιών Ρομά για το σχολικό έτος 2005-2006.

16. Όπως προκύπτει από επιστολή η οποία εστάλη στο ΣΟΚΑΔΡΕ την 1^η Ιουλίου 2005, οι σχολικές αρχές προέβησαν σε διάφορες ενέργειες προκειμένου να ενημερωθούν οι οικογένειες Ρομά Ασπροπύργου περί της αναγκαιότητας εγγραφής των παιδιών τους στο Δημοτικό : ραδιοφωνική μετάδοση ανακοινώσεων, ανάρτηση, στους τοίχους του σχολείου, ανακοινώσεων με τις οποίες πληροφορούσαν τους Ρομά ότι μπορούσαν να μεταβούν και να εγγράψουν τα παιδιά τους από 1^{ης} έως 21 Ιουνίου 2005, αποστολή προς τους ενδιαφερόμενους σχετικών συστημένων επιστολών.

17. Στις 9 Ιουνίου 2005, με πρωτοβουλία του ΣΟΚΑΔΡΕ, 23 παιδιά ρόμικης καταγωγής, μεταξύ των οποίων και τα παιδιά των προσφευγόντων, εγγράφηκαν στο Δημοτικό Σχολείο Ασπροπύργου για το σχολικό έτος 2005-2006. Κατά την Κυβέρνηση, 54 ήταν τα παιδιά ρόμικης καταγωγής που εγγράφηκαν.

Γ. Τα επεισόδια σε βάρος των παιδιών Ρομά τον Σεπτέμβριο και τον Οκτώβριο του έτους 2005

18. Στις 12 Σεπτεμβρίου 2005, ημερομηνία ενάρξεως του σχολικού έτους, οι γονείς Ρομά, μεταξύ των οποίων και οι προσφεύγοντες, συνόδευσαν τα παιδιά τους στο σχολείο. Στην είσοδο του σχολείου, είχαν συγκεντρωθεί πολλοί μη Ρομά γονείς, οι περισσότεροι ποντιακής καταγωγής, δηλαδή από την περιοχή του Ευξείνου Πόντου στις νότιες ακτές της Μαύρης Θάλασσας, οι οποίοι επιτέθηκαν φραστικά στους Ρομά φωνάζοντας : «Κανένα παιδί από εσάς δεν θα μπει στο σχολείο. Δεν πρόκειται να μπειτε στο σχολείο, τελείωσε». Στη συνέχεια, οι μη Ρομά γονείς απέκλεισαν την είσοδο του σχολείου έως ότου τα παιδιά Ρομά μεταφερθούν σε άλλο κτίριο.

19. Στις 12 Οκτωβρίου 2005, οι μη Ρομά γονείς απέκλεισαν εκ νέου την είσοδο του σχολείου. Έξω από αυτό, ανάρτησαν πανό με το εξής περιεχόμενο : «Το σχολείο θα παραμείνει κλειστό λόγω του προβλήματος των Τσιγγάνων – Τετάρτη 12.10.05».

20. Στις 13 Οκτωβρίου 2005, τα παιδιά ρόμικης καταγωγής προσπάθησαν να εισέλθουν στο σχολείο. Για μία ακόμα φορά, ήλθαν αντιμέτωπα με μια ομάδα μη Ρομά γονέων. Ειδικότερα, η πρόεδρος του συλλόγου έδειξε στην κάμερα συνεργείου τηλεοπτικού σταθμού που είχε μεταβεί επιτόπου, τα ατομικά δελτία υγείας των παιδιών ρόμικης καταγωγής, για να αποδείξει ότι αυτά δεν είχαν εμβολιασθεί. Τελικώς, με την αρωγή αστυνομικής δύναμης η οποία είχε μεταβεί επιτόπου, τα παιδιά Ρομά μπόρεσαν να εισέλθουν στο σχολείο.

21. Στο πλαίσιο της δικαστικής έρευνας η οποία διεξήχθη για το περιστατικό αυτό, ο αστυνομικός Δ.Τ. κατέθεσε, μεταξύ άλλων, τα εξής : «Στις 13 Σεπτεμβρίου 2005, περί τις 09:10, περίπου 200 γονείς μαθητών ελληνοποντιακής καταγωγής συγκεντρώθηκαν έξω από τα σχολεία για να διαμαρτυρηθούν για την εγγραφή των παιδιών ρόμικης καταγωγής στο Δημοτικό (...). Η συμπλοκή απεφεύχθη χάρις στην έγκαιρη επέμβαση της Αστυνομίας Ασπροπύργου (...). Στις 15 και 16 Σεπτεμβρίου 2005, ο σύλλογος γονέων κάλεσε τους μαθητές σε αποχή. Από την πρώτη ημέρα των επεισοδίων, τοποθετήθηκαν έξω από το σχολείο αστυνομικοί προκειμένου να εξασφαλίσουν την ασφαλή προσέλευση και αναχώρηση των παιδιών ρόμικης καταγωγής. Στις 10 Οκτωβρίου 2005, ο σύλλογος γονέων απέκλεισε την είσοδο του σχολείου, διαμαρτυρόμενος για την προσέλευση, το απόγευμα, των μαθητών ρόμικης καταγωγής στις ίδιες σχολικές αίθουσες που φοιτούσαν οι λοιποί μαθητές το πρωί. Στις 11 και 12 Οκτωβρίου, παρουσία της αστυνομίας, οι μαθητές ρόμικης καταγωγής εισήλθαν στις σχολικές αίθουσες άνευ δυσκολίας. Στις 13 Οκτωβρίου 2005, 50-60 μη Ρομά γονείς συγκεντρώθηκαν για να διαμαρτυρηθούν για την παρουσία μαθητών ρόμικης καταγωγής και δημιούργησαν κλοιό στην είσοδο του σχολείου προκειμένου να εμποδίσουν την είσοδο (...).».

22. Με την από 1^{ης} Μαρτίου 2006 επιστολή, η Διεύθυνση Αστυνομίας Δυτικής Αττικής πληροφόρησε το Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι ότι στις 13, 14, 15, 16 και 19 Σεπτεμβρίου 2005 και στις 10, 11, 12, 13, 17, 19, 21, 25, 26, 27 και 31 Οκτωβρίου 2005, αστυνομικές δυνάμεις είχαν μεταβεί στα συστεγαζόμενα 10^ο και 11^ο Δημοτικά Σχολεία, προκειμένου να τηρηθεί η τάξη και να αποφευχθεί η τέλεση παρανόμων πράξεων σε βάρος των μαθητών ρόμικης καταγωγής.

23. Από τις 31 Οκτωβρίου 2005, τα παιδιά των προσφευγόντων τοποθετήθηκαν σε οίκημα ξεχωριστό από το κεντρικό κτίριο του Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου, και ο αποκλεισμός του σχολείου από τους μη Ρομά γονείς έληξε.

Δ. Η φοίτηση των παιδιών των προσφευγόντων

24. Δυνάμει της από 29 Σεπτεμβρίου 2005 και υπ' αριθ. 39 πράξεως της Περιφερειακής Διευθύνσεως Πρωτοβάθμιας Εκπαιδύσεως, δημιουργήθηκαν 3 προπαρασκευαστικές τάξεις για τις εκπαιδευτικές ανάγκες των παιδιών ρόμικης καταγωγής. Τα μαθήματα της πρώτης λάμβαναν χώρα το πρωί, ενώ τα μαθήματα των

άλλων δύο πραγματοποιούνταν μετά τις 15:30. Η Περιφερειακή Διεύθυνση ανακοίνωσε ότι οι μαθητές ρόμικης καταγωγής, ανεξαρτήτως ηλικίας, που θα αντιμετώπιζαν μαθησιακές δυσκολίες, θα μπορούσαν να παρακολουθήσουν τα μαθήματα τμημάτων ενισχυτικής διδασκαλίας, με σκοπό να επιτραπεί η απρόσκοπτη ένταξή τους στις κανονικές τάξεις.

25. Στις 25 Οκτωβρίου 2005, οι προσφεύγοντες υπέγραψαν δήλωση την οποία συνέταξαν οι εκπαιδευτικοί του σχολείου Ασπροπύργου, με την οποία εξέφρασαν την επιθυμία να μεταφερθούν τα παιδιά τους στο ξεχωριστό οίκημα του δημοτικού σχολείου. Οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται ότι υπέγραψαν την εν λόγω δήλωση υπό το κράτος των πιέσεων που άσκησαν ο Υπουργός Παιδείας, από μη Ρομά γονείς και από ορισμένους επικεφαλής της κοινότητας Ρομά.

26. Στις 31 Μαΐου 2007, ο πρώτος προσφεύγων δήλωσε ενόρκως ενώπιον του Ειρηνοδικείου Ελευσίνας ότι θα προτιμούσε τα παιδιά του να φοιτούν στις κανονικές παρά στις ειδικές τάξεις. Διευκρίνισε, ωστόσο, ότι του ήταν δύσκολο να διατηρήσει τη θέση αυτή όταν κινδύνευε η σωματική ακεραιότητα των παιδιών του από έξαλλους μη Ρομά κατοίκους και οι δάσκαλοί τους τον προέτρεπαν, εμμέσως, να συναινέσει στη φοίτηση των παιδιών του στο «σχολείο-γκέτο».

27. Εν τω μεταξύ, δυνάμει της από 22 Δεκεμβρίου 2005 και υπ' αριθ. 26 πράξεως, ο Νομάρχης Αττικής απεφάσισε ότι τρεις τάξεις του 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου θα στεγάζονταν σε προκατασκευασμένες σχολικές αίθουσες, σε οικόπεδο ιδιοκτησίας του Δήμου Ασπροπύργου.

28. Στις 17 Μαρτίου 2006, η Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Δυτικής Αττικής απηύθυνε προς τον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων επιστολή, με την οποία τον ενημέρωνε ότι, για το σχολικό έτος 2005-2006, είχαν εγγραφεί στο 10^ο Δημοτικό Σχολείο Ασπροπύργου 52 νέοι μαθητές ρόμικης καταγωγής, σημειώνοντας ότι, «λόγω ελλείψεως χώρου στο κυρίως κτίριο του σχολείου, και με τη συγκατάθεση των γονέων, οι μαθητές ρόμικης καταγωγής στεγάζονταν σε παράρτημα πλησίον του καταυλισμού Ρομά».

29. Στις 20 Ιουνίου 2006, η Περιφερειακή Διεύθυνση Π.Ε. Γ' Δυτικής Αττικής απηύθυνε προς τον Περιφερειάρχη Αττικής επιστολή, με την οποία τον ενημέρωνε ότι, για το σχολικό έτος 2005-2006, 54 μαθητές ρόμικης καταγωγής είχαν εγγραφεί στο 10^ο Δημοτικό Σχολείο Ασπροπύργου, διευκρινίζοντας ότι είχαν

«προβλεφθεί προπαρασκευαστικές τάξεις για τους μαθητές ρόμικης καταγωγής, προκειμένου να εξασφαλισθεί η προσαρμογή τους στο σχολικό περιβάλλον, λαμβανομένων υπόψη των μαθησιακών δυσκολιών και για διάφορους άλλους λόγους που καθιστούσαν αδύνατη την ένταξή τους στις κανονικές τάξεις». Προσέθετε δε ότι «παρά την πρόοδο στις επιδόσεις των μαθητών Ρομά, στο πλαίσιο της ενισχυτικής διδασκαλίας, οι μαθητές αυτοί, στο σύνολό τους, δεν είναι ακόμα ικανοί να ενταχθούν στις κανονικές τάξεις».

30. Στις 5 Απριλίου 2007, στις προκατασκευασμένες αίθουσες τους 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου εκδηλώθηκε πυρκαγιά η οποία οφειλόταν σε εμπρησμό από αγνώστους. Όπως προκύπτει από τον φάκελο της δικογραφίας, τον Σεπτέμβριο του έτους 2007, οι δύο σχολικές αίθουσες αντικαταστάθηκαν, αλλά, λόγω προβλημάτων υποδομής, δεν λειτούργησαν. Τον Σεπτέμβριο του έτους 2007, ιδρύθηκε στον Ασπρόπυργο το 12^ο Δημοτικό Σχολείο, στο οποίο μεταφέρθηκαν τα παιδιά Ρομά. Όπως προκύπτει από τον φάκελο της δικογραφίας, τον Οκτώβριο του έτους 2007, το σχολείο αυτό δεν λειτουργούσε, λόγω προβλημάτων υποδομής. Η Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι η ίδρυση του 12^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου αποκλειστικό σκοπό είχε την αποσυμφόρηση του 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου.

II. ΟΙΚΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΗ

A. Εσωτερικό δίκαιο και πρακτική

1. Εσωτερικό δίκαιο

31. Κατά το άρθρο 7 παρ. 1 του Προεδρικού Διατάγματος υπ' αριθμ. 201/1998,

«Στην πρώτη τάξη εγγράφονται υποχρεωτικά όσοι μαθητές συμπληρώνουν τη νόμιμη ηλικία. Οι εγγραφές πραγματοποιούνται από 1 μέχρι 15 Ιουνίου του προηγούμενου σχολικού έτους (...).»

32. Στην εγκύκλιο υπ' αριθ. Φ4/350/Γ1/1028/22.8.1995 την οποία εξέδωσε ο Υπουργός Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, υπογραμμίζεται η ανάγκη συνεργασίας μεταξύ των οικογενειών Ρομά, των διευθυντών και των συλλόγων των διδασκόντων των σχολικών ιδρυμάτων, προκειμένου τα παιδιά Ρομά που διαμένουν σε καταυλισμούς, να εγγραφούν στα νηπιαγωγεία και τα δημοτικά σχολεία (...). Οι διευθυντές [των σχολείων], πρέπει, όχι μόνο να ενθαρρύνουν τα παιδιά Ρομά να εγγραφούν στα δημοτικά σχολεία, αλλά και να καταγράψουν τα

παιδιά Ρομά της περιφέρειάς τους και να μεριμνήσουν για την εγγραφή τους καθώς και για την τακτική φοίτησή τους (...). Επιπροσθέτως, με την Εγκύκλιο υπ' αριθ. Φ4/127/Γ1/694/1.9.1999, την οποία εξέδωσε ο Υπουργός Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, και το άρθρο 7 παρ. 8 του Προεδρικού Διατάγματος υπ' αριθ. 201/1998, υποχρεούνται οι αρμόδιες αρχές να διευκολύνουν την πρόσβαση των παιδιών Ρομά στη δημόσια εκπαίδευση.

33. Τα οικεία άρθρα του Νομοθετικού Διατάγματος υπ' αριθ. 18/1989 «περί κωδικοποίησης διατάξεων νόμων για το Συμβούλιο της Επικρατείας» ορίζουν ότι :

Άρθρο 45

«Προσβαλλόμενες πράξεις

«1. Η αίτηση ακυρώσεως για υπέρβαση εξουσίας ή παράβαση νόμου επιτρέπεται μόνο κατά των εκτελεστών πράξεων των διοικητικών αρχών και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, που δεν υπόκεινται σε άλλο ένδικο μέσο ενώπιον δικαστηρίου.

(...)

4. Στις περιπτώσεις που ο νόμος επιβάλλει σε κάποια αρχή να ρυθμίσει συγκεκριμένη σχέση με την έκδοση εκτελεστής πράξης η οποία υπάγεται στους όρους της παρ. 1 η αίτηση ακύρωσης είναι δεκτή και κατά της παράλειψης της αρχής να προβεί σε οφειλόμενη νόμιμη ενέργεια.

Η αρχή θεωρείται ότι αρνείται την ενέργεια αυτή όταν παρέλθει άπρακτη η ειδική προθεσμία που τυχόν τάσσει ο νόμος, διαφορετικά όταν παρέλθει τρίμηνο από την υποβολή της σχετικής αιτήσεως στη Διοίκηση, η οποία είναι υποχρεωμένη να χορηγεί (...) βεβαίωση για την ημέρα υποβολής της αίτησης αυτής. Αίτηση ακυρώσεως που ασκείται πριν παρέλθουν οι παραπάνω προθεσμίες είναι απαράδεκτη.

Με την αίτηση ακυρώσεως που ασκείται παραδεκτώς κατά σιωπηρής αρνήσεως λογίζεται ότι συμπροβάλλεται και η τυχόν μεταγενέστερη ρητή αρνητική πράξη της Διοίκησης, η οποία μπορεί πάντως να προσβάλλεται και αυτοτελώς.»

Άρθρο 52

«(...)

2. Επιτροπή που συγκροτείται κάθε φορά από τον Πρόεδρο του Συμβουλίου ή του αρμόδιου τμήματος και απαρτίζεται από τον ίδιο ή το νόμιμο αναπληρωτή του, τον εισηγητή της υπόθεσης και ένα σύμβουλο, μπορεί, μετά από αίτηση εκείνου που άσκησε αίτηση ακυρώσεως, να αναστείλει την εκτέλεση της προσβαλλόμενης πράξης, με συνοπτικά αιτιολογημένη απόφαση η οποία εκδίδεται σε Συμβούλιο. (...))»

2. Η Ελληνική Ένωση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων (ΚΕΜΟ)

34. Η Ελληνική Ένωση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η οποία ιδρύθηκε το 1953, είναι ο αρχαιότερος μη κυβερνητικός οργανισμός στην Ελλάδα. Είναι μέλος της Διεθνούς Ομοσπονδίας Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Το ΚΕΜΟ είναι αστική εταιρεία μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, η οποία ιδρύθηκε το 1996. Σκοπός του ΚΕΜΟ είναι η επιστημονική μελέτη των μειονοτικών ομάδων και γλωσσών στην Ελλάδα.

35. Στην ετήσια έκθεση της Ελληνικής Ενώσεως Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του ΚΕΜΟ για το 2007, όσον αφορά την κατάσταση σε θέματα ρατσισμού και ξενοφοβίας στην Ελλάδα, αναφέρεται ότι παρατηρείται σαφής βελτίωση των συνθηκών φοιτήσεως των ατόμων τα οποία ανήκουν στη μουσουλμανική και ρόμικη μειονότητα εν σχέσει προς τη δεκαετία του '90. Παρά ταύτα, στην έκθεση σημειώνεται ότι η εγγραφή των παιδιών ρόμικης καταγωγής στο σχολείο εξακολουθεί να αποτελεί πηγή εντάσεων, μισαλλοδοξίας και βίαιων αντιδράσεων. Αυτό υποχρεώνει, ενίοτε, σε τοποθέτηση των παιδιών Ρομά σε ειδικά, αποκλειστικώς για τους Ρομά, σχολεία, παρά τη ρητή δέσμευση της Διοικήσεως περί αποφυγής του διαχωρισμού των μειονοτήτων στο σχολικό περιβάλλον. Στην έκθεση διαπιστώνεται ότι τα πλέον σοβαρά επεισόδια μισαλλοδοξίας αφορούν την εγγραφή των παιδιών Ρομά στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

3. Το Ινστιτούτο Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης

36. Με την από 2 Φεβρουαρίου 2004 επιστολή του, το Ινστιτούτο Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης είχε ενημερώσει τον εκπρόσωπο του Ελληνικού Παρατηρητηρίου των Συμφωνιών του Ελσίνκι ότι, κατά το σχολικό έτος 2002-2003, λειτούργησαν στην Ελληνική Επικράτεια 18 σχολεία στα οποία φοιτούν αποκλειστικώς «Τσιγγανόπαιδα».

B. Οι πηγές του Συμβουλίου της Ευρώπης

1. Η Επιτροπή των Υπουργών

Η Σύσταση υπ' αριθ. R (2000) 4 της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη-μέλη για την εκπαίδευση των παιδιών Ρομά/Τσιγγάνων στην Ευρώπη (υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στις 3 Φεβρουαρίου 2000, κατά την 696^η συνεδρίαση των Αναπληρωτών Υπουργών)

37. Η Σύσταση αυτή έχει ως εξής :

«Η Επιτροπή Υπουργών, συμφώνως προς το άρθρο 15.β του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης,

Εκτιμώντας ότι στόχος του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι η επίτευξη μιας στενότερης ένωσης μεταξύ των μελών του και ότι ο στόχος αυτός είναι δυνατόν να επιδιωχθεί, ειδικότερα, με την ανάληψη κοινής δράσεως στον τομέα της παιδείας.

Αναγνωρίζοντας ότι υπάρχει επείγουσα ανάγκη να οικοδομηθούν νέα θεμέλια για μελλοντικές εκπαιδευτικές στρατηγικές υπέρ των Ρομά/Τσιγγάνων στην Ευρώπη, ιδίως λόγω των υψηλών ποσοστών αναλφαβητισμού ή ημι-αλφαβητισμού τα οποία σημειώνονται στην κοινότητα αυτή, του υψηλού ποσοστού εγκαταλείψεως του σχολείου, του χαμηλού ποσοστού μαθητών που ολοκληρώνουν την πρωτοβάθμια εκπαίδευση και τη διατήρηση παραγόντων όπως η μη τακτική παρακολούθηση των μαθημάτων.

Σημειώνοντας ότι τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Ρομά/Τσιγγάνοι στον τομέα της σχολικής εκπαίδευσως, οφείλονται, σε μεγάλο βαθμό, στις μακροχρόνιες εκπαιδευτικές πολιτικές του παρελθόντος, που οδήγησαν είτε στην αφομοίωση, είτε στον διαχωρισμό των παιδιών Ρομά/Τσιγγάνων στο σχολείο με το σκεπτικό ότι παρουσίαζαν «κοινωνικό και πολιτιστικό έλλειμμα».

Εκτιμώντας ότι η μειονεκτική θέση των Ρομά/Τσιγγάνων στις ευρωπαϊκές κοινωνίες δεν δύναται να εξαλειφθεί εάν δεν υπάρξουν τα κατάλληλα εχέγγυα για την ισότητα των ευκαιριών για τα παιδιά Ρομά/Τσιγγάνους στον τομέα της παιδείας.

Εκτιμώντας ότι η μόρφωση των παιδιών Ρομά/Τσιγγάνων, πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα των εθνικών πολιτικών υπέρ των Ρομά/Τσιγγάνων.

Έχοντας υπ' όψη ότι οι πολιτικές που στόχο έχουν την αντιμετώπιση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι Ρομά/Τσιγγάνοι στον τομέα της παιδείας, πρέπει να είναι σφαιρικές και να βασίζονται στη διαπίστωση ότι το ζήτημα της

σχολικής εκπαίδευσης των παιδιών Ρομά/Τσιγγάνων συνδέεται με ένα ευρύ φάσμα άλλων παραγόντων και προϋποθέσεων, και ειδικότερα με τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές πτυχές, και με την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων.

Έχοντας υπ' όψη ότι οι εκπαιδευτικές πολιτικές υπέρ των παιδιών Ρομά/Τσιγγάνων, θα έπρεπε να συνοδεύονται από μια ενεργό πολιτική όσον αφορά την εκπαίδευση των ενηλίκων και την επαγγελματική κατάρτιση. (...)

Συνιστά στις Κυβερνήσεις των κρατών-μελών :

να τηρούν, κατά την υλοποίηση των εκπαιδευτικών πολιτικών τους, τις αρχές οι οποίες διατυπώνονται στο παράρτημα της παρούσης Σύστασης,

να θέσουν την παρούσα Σύσταση υπ' όψη των αρμοδίων δημοσίων φορέων στις αντίστοιχες χώρες τους, μέσω των κατάλληλων εθνικών διαύλων.»

38. Τα οικεία χωρία του παραρτήματος στη Σύσταση υπ' αριθ. R (2000) 4 έχουν ως εξής :

«Κατευθυντήριες αρχές εκπαιδευτικής πολιτικής για τα παιδιά Ρομά/Τσιγγάνους στην Ευρώπη

I. Δομές

1. Οι εκπαιδευτικές πολιτικές για τα παιδιά Ρομά/Τσιγγάνους, θα έπρεπε να συνοδεύονται από επαρκή μέσα και ευέλικτες δομές που είναι απαραίτητες για να αντανakλούν την ποικιλομορφία του πληθυσμού Ρομά/Τσιγγάνων στην Ευρώπη και να λαμβάνουν υπ' όψη την ύπαρξη ομάδων Ρομά/Τσιγγάνων που διάγουν πλανόδιο ή ημι-πλανόδιο τρόπο ζωής. Από αυτήν την άποψη, θα ήταν δυνατόν να προβλεφθεί η εφαρμογή ενός συστήματος εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, βάσει των νέων τεχνολογιών στον τομέα της επικοινωνίας.

2. Θα έπρεπε να δοθεί έμφαση στον καλύτερο συντονισμό σε διεθνές, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, προκειμένου να αποφευχθεί η διασπορά των προσπαθειών και να προαχθεί η συνέργια.

3. Υπό το πρίσμα αυτό, θα έπρεπε τα κράτη-μέλη να ευαισθητοποιήσουν τα Υπουργεία Παιδείας όσον αφορά το ζήτημα της μορφώσεως των παιδιών Ρομά/Τσιγγάνων.

4. Για να διασφαλισθεί η πρόσβαση των παιδιών Ρομά/Τσιγγάνων στη σχολική εκπαίδευση, θα έπρεπε να αναπτυχθεί ευρέως η προσχολική εκπαίδευση και

να καταστεί προσιτή στα παιδιά αυτά.

5. Ιδιαίτερη προσοχή θα έπρεπε επίσης να δοθεί στην ανάγκη να διασφαλιστεί καλύτερη επικοινωνία με τους γονείς και μεταξύ αυτών, χρησιμοποιώντας όπου είναι απαραίτητο διαμεσολαβητές από την κοινότητα Ρομά/Τσιγγάνων που θα είχαν τη δυνατότητα προσβάσεως σε ειδική επαγγελματική σταδιοδρομία. Ειδική πληροφόρηση και συμβουλές, θα έπρεπε να παρέχονται στους γονείς όσον αφορά τον υποχρεωτικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης και τους υποστηρικτικούς μηχανισμούς τους οποίους δύνανται οι δήμοι να προσφέρουν στις οικογένειες. Ο αποκλεισμός των γονέων και η έλλειψη γνώσεως και μορφώσεως (βλέπε αναλφαβητισμός) εμποδίζουν και τα παιδιά να επωφεληθούν από το εκπαιδευτικό σύστημα.

6. Θα έπρεπε να δημιουργηθούν κατάλληλες υποστηρικτικές δομές προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα στα παιδιά Ρομά/Τσιγγάνους να επωφεληθούν, ιδίως μέσω θετικής δράσης, από ίσες ευκαιρίες στο σχολείο.

7. Τα κράτη-μέλη καλούνται να παράσχουν τα αναγκαία μέσα για την εφαρμογή των προαναφερομένων πολιτικών και μέτρων ώστε να μειωθεί το χάσμα ανάμεσα στους Ρομά/Τσιγγάνους μαθητές και τους μαθητές που ανήκουν στην πλειοψηφία του πληθυσμού.

II. Σχολικά προγράμματα και παιδαγωγικό υλικό

8. Τα εκπαιδευτικά μέτρα υπέρ των παιδιών Ρομά/Τσιγγάνων, θα έπρεπε να εντάσσονται στο πλαίσιο ευρύτερων διαπολιτισμικών πολιτικών, και να λαμβάνουν υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του πολιτισμού των Ρομά και τη μειονεκτική θέση πολλών Ρομά/Τσιγγάνων στα κράτη-μέλη.

9. Κατά τον σχεδιασμό των σχολικών προγραμμάτων, στο σύνολό τους, και του διδακτικού υλικού, θα έπρεπε να λαμβάνεται υπ' όψη η πολιτισμική ταυτότητα των παιδιών Ρομά/Τσιγγάνων. Η ιστορία και ο πολιτισμός των Ρομά, θα έπρεπε, επομένως, να εισαχθούν στο διδακτικό υλικό προκειμένου να αντικατοπτρίζεται η πολιτισμική ταυτότητα των παιδιών Ρομά/Τσιγγάνων. Θα έπρεπε να ενθαρρυνθεί η συμμετοχή των εκπροσώπων της κοινότητας των Ρομά/Τσιγγάνων στη δημιουργία εποπτικού υλικού όσον αφορά την ιστορία, τον πολιτισμό ή τη γλώσσα των Ρομά/Τσιγγάνων.

10. Ωστόσο, τα κράτη-μέλη, θα έπρεπε να διασφαλίσουν ότι τα μέτρα αυτά δεν οδηγούν σε χωριστά σχολικά προγράμματα, γεγονός το οποίο θα ήταν δυνατόν να συνεπάγεται τη δημιουργία χωριστών τάξεων.

11. Τα κράτη-μέλη, θα έπρεπε, επίσης, να ενθαρρύνουν τη δημιουργία παιδαγωγικού υλικού βασισμένου σε παραδείγματα επιτυχημένων δράσεων, προκειμένου να βοηθηθούν οι εκπαιδευτικοί στο καθημερινό τους έργο με Ρομά/Τσιγγάνους μαθητές.

12. Στις χώρες όπου ομιλείται η γλώσσα Ρομανί, να προσφέρεται στα παιδιά Ρομά/Τσιγγάνους η δυνατότητα παρακολούθησής μαθήματος στη μητρική τους γλώσσα.

III. Διορισμός και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών

13. Θα έπρεπε να προβλεφθεί η ένταξη ειδικού μαθήματος στα προγράμματα σπουδών των μελλοντικών εκπαιδευτικών, προκειμένου να αποκτήσουν τις γνώσεις και μία εκπαίδευση που θα τους επιτρέψουν να κατανοούν καλύτερα τους Ρομά/Τσιγγάνους μαθητές. Ωστόσο, η εκπαίδευση των Ρομά/Τσιγγάνων μαθητών, θα έπρεπε να παραμείνει αναπόσπαστο μέρος τους γενικού εκπαιδευτικού συστήματος.

14. Η κοινότητα των Ρομά/Τσιγγάνων, θα έπρεπε να συμμετάσχει στην κατάρτιση των προγραμμάτων αυτών και να δύναται να παρέχει άμεση πληροφόρηση στους μελλοντικούς εκπαιδευτικούς.

15. Θα έπρεπε, επίσης, να ευνοείται ο διορισμός και η επιμόρφωση εκπαιδευτικών προερχομένων από την κοινότητα των Ρομά/Τσιγγάνων. (...)

2. Η Κοινοβουλευτική Συνέλευση

α) Η Σύσταση υπ' αριθ. 1203 (1993) για τους Τσιγγάνους στην Ευρώπη

39. Συμφώνως προς τις γενικές παρατηρήσεις της συστάσεως αυτής :

«Ένας από τους σκοπούς του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι να προάγει τη δημιουργία μιας πραγματικής ευρωπαϊκής πολιτιστικής ταυτότητας. Η Ευρώπη φιλοξενεί πολλές διαφορετικές κουλτούρες που όλες τους, μαζί με τις πολυποίκιλες κουλτούρες των μειονοτήτων, συμβάλλουν στην πολιτισμική πολυμορφία της.

Ιδιαίτερη θέση, ανάμεσα στις μειονότητες, κατέχουν οι Τσιγγάνοι. Ζώντας διασκορπισμένοι σε ολόκληρη την Ευρώπη, μη έχοντας μία χώρα που να την αποκαλούν δική τους, αποτελούν μια πραγματική ευρωπαϊκή μειονότητα που όμως δεν ανταποκρίνεται στους ορισμούς των εθνοτικών ή γλωσσικών μειονοτήτων.

Ως μειονότητα που στερείται ορισμένης γεωγραφικής περιοχής, οι Τσιγγάνοι συμβάλλουν σημαντικά στην πολιτισμική πολυμορφία της Ευρώπης με διάφορους τρόπους : με τη γλώσσα και τη μουσική ή με τις βιοτεχνικές τους δραστηριότητες.

Μετά την εισδοχή νέων Κρατών-μελών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, ο αριθμός των Τσιγγάνων που ζουν στη ζώνη του Συμβουλίου της Ευρώπης, έχει αυξηθεί σημαντικά.

Πάντα αντιμετωπίζονταν οι Τσιγγάνοι με μισαλλοδοξία. Ωστόσο, εκρήξεις ρατσισμού ή κοινωνικού μίσους παρατηρούνται όλο και πιο συχνά και οι τεταμένες σχέσεις ανάμεσα στις κοινότητες έχουν συντελέσει στη δημιουργία της αξιοθρήνητης κατάστασης στην οποία ζει η πλειοψηφία των Τσιγγάνων σήμερα.

Ο σεβασμός των δικαιωμάτων των Τσιγγάνων, είτε πρόκειται για τα θεμελιώδη ατομικά δικαιώματά τους, είτε για τα δικαιώματά τους ως μειονότητα, αποτελεί βασική προϋπόθεση για την βελτίωση της κατάστασης τους.

Οι εγγυήσεις για ίσα δικαιώματα, ίσες ευκαιρίες, ίση μεταχείριση και μέτρα για την βελτίωση της κατάστασής τους, θα καταστήσουν δυνατή την αναβίωση της γλώσσας και της κουλτούρας των Τσιγγάνων, εμπλουτίζοντας έτσι την ευρωπαϊκή πολιτιστική πολυμορφία.

Η εγγύηση της απόλαυσης των δικαιωμάτων και ελευθεριών που διατυπώνονται στο άρθρο 14 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα είναι σημαντική για τους Τσιγγάνους καθώς τους προσφέρει τη δυνατότητα να προβάλλουν τα δικαιώματά τους. (...)

40. Όσον αφορά τον τομέα της παιδείας, η Σύσταση ορίζει ότι :

«Θα πρέπει να διευρυνθούν τα ήδη υφιστάμενα ευρωπαϊκά προγράμματα επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών που διδάσκουν σε Τσιγγάνους.

Θα πρέπει να δίδεται ιδιαίτερη προσοχή στην παιδεία των γυναικών, εν γένει, και των μητέρων μαζί με τα προσχολικής ηλικίας παιδιά τους.

Θα πρέπει να ενθαρρύνονται ταλαντούχοι νεαροί Τσιγγάνοι να σπουδάζουν και να αναλαμβάνουν ρόλο διαμεσολαβητή για τους Τσιγγάνους. (...)

β) Η Σύσταση υπ' αριθ. 1557 (2002) για το νομικό καθεστώς των Ρομά στην Ευρώπη

41. Κατά τη Σύσταση αυτή :

«(...)

3. Ακόμα και σήμερα, οι Ρομά εξακολουθούν να αποτελούν αντικείμενο διακρίσεων, περιθωριοποίησης και διαχωρισμού. Οι διακρίσεις αφορούν όλους τους τομείς του δημόσιου και ιδιωτικού βίου, συμπεριλαμβανομένης της πρόσβασης σε θέσεις εργασίας του δημόσιου τομέα, στην εκπαίδευση, στην απασχόληση, στις υπηρεσίες υγείας και στη στέγαση, καθώς και κατά τη διάβαση των συνόρων και την πρόσβαση στις διαδικασίες παροχής ασύλου. Η περιθωριοποίηση και ο οικονομικός και κοινωνικός διαχωρισμός των Ρομά μετατρέπονται σε εθνοτική διάκριση που πλήττει, εν γένει, τις πλέον ασθενέστερες κοινωνικές ομάδες.

4. Οι Ρομά αποτελούν μια ιδιαίτερη ομάδα διπλά μειονοτική : εθνοτικά μειονοτικοί, ανήκουν, συχνότατα, και στα στρώματα της κοινωνίας σε κοινωνικά δυσμενή κατάσταση. (...)

15. Το Συμβούλιο της Ευρώπης δύναται και οφείλει να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη βελτίωση της νομικής καταστάσεως των Ρομά, του επιπέδου ισότητας που διαθέτουν και των συνθηκών διαβίωσής τους. Η Συνέλευση καλεί τα Κράτη-μέλη να εκπληρώσουν τις ακόλουθες έξι προϋποθέσεις που απαιτούνται για τη βελτίωση της καταστάσεως των Ρομά στην Ευρώπη : (...)

γ) Να εγγυώνται την ίση μεταχείριση στη ρόμικη μειονότητα ως εθνοτική ή εθνική μειονοτική ομάδα στους τομείς της παιδείας, της απασχολήσεως, της στεγάσεως, της υγείας και των δημοσίων υπηρεσιών. Τα Κράτη-μέλη, θα έπρεπε να προσέχουν ιδιαίτερα :

(...)

ii. Να παρέχουν τη δυνατότητα στους Ρομά να εντάσσονται σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, από τον παιδικό σταθμό μέχρι το πανεπιστήμιο.

iii. Να αναπτύσσουν θετικά μέτρα για τον διορισμό των Ρομά στις δημόσιες υπηρεσίες που αφορούν άμεσα τις ρόμικες κοινότητες, όπως τα ιδρύματα πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, τα κέντρα κοινωνικής προστασίας, τα τοπικά κέντρα υγείας και η τοπική αυτοδιοίκηση.

iv. Να εξαλείψουν κάθε πρακτική που αποσκοπεί στον σχολικό διαχωρισμό των παιδιών Ρομά, και ειδικότερα την πρακτική του προσανατολισμού σε σχολεία ή σε τάξεις για πνευματικά ανάπηρους μαθητές.

δ) Να αναπτύσσουν και να εφαρμόζουν θετικές δράσεις και προτιμησιακή μεταχείριση για τις τάξεις οι οποίες ευρίσκονται σε κοινωνικά δυσμενή κατάσταση, συμπεριλαμβανομένων των Ρομά, ως κοινότητα η οποία ευρίσκεται σε κοινωνικά δυσμενή κατάσταση, στους τομείς της εκπαιδύσεως, της απασχολήσεως και της στεγάσεως (...).

ε) Να λαμβάνουν ειδικά μέτρα και να δημιουργούν ειδικούς φορείς για την προστασία της γλώσσας, της κουλτούρας, των παραδόσεων και της ταυτότητας των Ρομά. (...)

ii. Να ενθαρρύνουν τους γονείς Ρομά να στέλνουν τα παιδιά τους στο δημοτικό, το γυμνάσιο και το λύκειο, καθώς και στα ανώτερα και ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, και να τους παρέχουν ορθή ενημέρωση ως προς τη σημασία της παιδείας. (...)

v. Να διορίζουν εκπαιδευτικούς Ρομά, ιδίως στις περιοχές στις οποίες ο ρόμικος πληθυσμός είναι σημαντικός.

στ) Να καταπολεμούν τον ρατσισμό, την ξενοφοβία και τη μισαλλοδοξία, και να εγγυώνται τη μη διακριτική μεταχείριση των Ρομά σε επίπεδο τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και διεθνές : (...)

vi. Να προσδίδουν ιδιαίτερη προσοχή στα φαινόμενα διακρίσεων σε βάρος των Ρομά, ιδίως στον τομέα της παιδείας και της απασχόλησης. (...)

3. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI)

α) Η Σύσταση γενικής πολιτικής αριθ. 3 της ECRI : Η καταπολέμηση του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας κατά των Ρομά/Τσιγγάνων (υιοθετήθηκε από την ECRI στις 6 Μαρτίου 1998)

42. Τα οικεία χωρία της Συστάσεως αυτής έχουν ως εξής :

«Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας :

(...)

Υπενθυμίζοντας ότι η καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της μισαλλοδοξίας αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της προστασίας και προαγωγής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ότι αυτά τα δικαιώματα είναι παγκόσμια και αδιαίρετα, και ότι είναι τα δικαιώματα όλων των ανθρωπίνων όντων, χωρίς καμία απολύτως διάκριση.

Υπογραμμίζοντας ότι η καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της μισαλλοδοξίας αποσκοπεί, κατ' αρχήν, στην προστασία των δικαιωμάτων των ευάλωτων μελών της κοινωνίας.

Πεπεισμένη ότι σε οποιαδήποτε δράση για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων, πρέπει να δίδεται έμφαση στο θύμα και στη βελτίωση της κατάστασής του.

Διαπιστώνοντας ότι οι Ρομά/Τσιγγάνοι υποφέρουν σήμερα, σε ολόκληρη την Ευρώπη, από πάγιες προκαταλήψεις, είναι θύματα ρατσισμού βαθιά ριζωμένου στην κοινωνία, αποτελούν στόχο ενίοτε βίαιων εκδηλώσεων ρατσισμού και μισαλλοδοξίας και ότι τα θεμελιώδη δικαιώματά τους παραβιάζονται ή απειλούνται τακτικά.

Διαπιστώνοντας επίσης ότι οι πάγιες προκαταλήψεις έναντι των Ρομά/Τσιγγάνων οδηγούν σε διακρίσεις σε βάρος τους σε πολλούς τομείς της κοινωνικής και οικονομικής ζωής, και ότι οι διακρίσεις αυτές είναι ένας μέγιστος παράγων στη διαδικασία του κοινωνικού αποκλεισμού που επηρεάζει πολλούς Ρομά/Τσιγγάνους.

Πεπεισμένη ότι η προαγωγή της αρχής της ανοχής είναι μία εγγύηση της διατήρησης ανοιχτών και πλουραλιστικών κοινωνιών που επιτρέπει την ειρηνική συνύπαρξη.

Συνιστά τα εξής στις Κυβερνήσεις των Κρατών-μελών :

(...)

- Να εξασφαλίσουν ότι η διάκριση αυτή καθαυτή, καθώς και οι πρακτικές που βασίζονται σε διακρίσεις, καταπολεμούνται μέσω επαρκούς νομοθεσίας, και να εισαγάγουν στο αστικό δίκαιο συγκεκριμένες διατάξεις για το σκοπό αυτό, ιδιαίτερα στους τομείς της απασχόλησης, της στέγασης και της εκπαίδευσης.

(...)

- Να καταπολεμήσουν σθεναρά όλες τις μορφές σχολικού διαχωρισμού των παιδιών Ρομά/Τσιγγάνων και να διασφαλίσουν αποτελεσματικά την ισότητα στην πρόσβαση στην παιδεία. (...)

β) Η Σύσταση γενικής πολιτικής αριθ. 7 της ECRI για την εθνική νομοθεσία για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων (υιοθετήθηκε από την ECRI στις 13 Δεκεμβρίου 2002)

43. Για τους σκοπούς της παρούσας σύστασης, ισχύουν οι ακόλουθοι ορισμοί:

α) Με τον όρο «ρατσισμός» νοείται η πεποίθηση ότι λόγοι όπως η φυλή, το χρώμα, η γλώσσα, η θρησκεία, η ιθαγένεια ή η εθνική ή εθνοτική καταγωγή δικαιολογούν την περιφρόνηση για ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων ή την έννοια της ανωτερότητας ενός ατόμου ή μιας ομάδας ατόμων.

β) Με τον όρο «άμεση φυλετική διάκριση» νοείται οποιαδήποτε διαφορετική μεταχείριση βασίζεται σε λόγους όπως η φυλή, το χρώμα, η γλώσσα, η θρησκεία, η ιθαγένεια ή η εθνική ή εθνοτική καταγωγή και η αιτιολόγηση της οποίας δεν είναι αντικειμενική και εύλογη. Η διαφορετική μεταχείριση δεν δικαιολογείται αντικειμενικά και εύλογα, εφόσον ο επιδιωκόμενος στόχος δεν είναι θεμιτός ή δεν υφίσταται εύλογη σχέση αναλογικότητας μεταξύ των εφαρμοζόμενων μέσων και του επιδιωκόμενου σκοπού.

γ) Με τον όρο «έμμεση φυλετική διάκριση» νοούνται οι περιπτώσεις στις οποίες ένας φαινομενικά ουδέτερος παράγοντας, όπως διάταξη, κριτήριο ή πρακτική, δεν μπορεί να τηρηθεί εύκολα από άτομα τα οποία ανήκουν σε ομάδα που χαρακτηρίζεται διαφορετική λόγω φυλής, χρώματος, γλώσσας, θρησκείας, ιθαγένειας ή εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, ή θέτει σε μειονεκτική θέση τα εν λόγω άτομα, εκτός εάν ο παράγοντας αυτός δικαιολογείται αντικειμενικά και εύλογα. Αυτό συμβαίνει όταν ο επιδιωκόμενος στόχος είναι θεμιτός και υφίσταται εύλογη σχέση αναλογικότητας μεταξύ των εφαρμοζόμενων μέσων και του επιδιωκόμενου σκοπού.

44. Στο αιτιολογικό της Συστάσεως αυτής σημειώνεται (σημείο 8) ότι για την απόδοση της σημασίας των όρων «άμεση και έμμεση φυλετική διάκριση» που περιέχονται στην παράγραφο 1 β) και γ) της Συστάσεως, έχουν ληφθεί υπ' όψη οι όροι που περιέχονται στην Οδηγία 2000/43/EK του Συμβουλίου περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής τους, και στην Οδηγία 2000/78/EK του Συμβουλίου για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία, καθώς και στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

γ) Η έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) για την Ελλάδα, η οποία δημοσιεύθηκε στις 8 Ιουνίου 2004

45. Στην από 8 Ιουνίου 2004 Έκθεσή της, η ECRI υπενθυμίζει ότι, στην προηγούμενη Έκθεσή της, είχε επιστήσει την προσοχή των ελληνικών αρχών στο ζήτημα της καταστάσεως των Ρομά, και ειδικότερα στα προβλήματα εξώσεως από τις κατοικίες τους και διακριτικής μεταχειρίσεως όσον αφορά την πρόσβαση στις δημόσιες υπηρεσίες, και ότι είχε υπογραμμίσει ότι ήταν σημαντικό να αντιμετωπισθούν οι αντιδράσεις σε τοπικό επίπεδο με πρωτοβουλίες υπέρ των Ρομά.

46. Αφού εξέφρασε την ανησυχία της, η ECRI εκτιμά, στην από 8 Ιουνίου 2004 Έκθεσή της, ότι από της υιοθέτησεως της δευτέρας Εκθέσεώς της για την Ελλάδα, η κατάσταση των Ρομά στην Ελλάδα έχει παραμείνει κατά βάση αμετάβλητη και ότι εν γένει αντιμετωπίζουν τις ίδιες δυσκολίες – περιλαμβανομένων και των διακρίσεων – σε ό,τι αφορά την στέγαση, την απασχόληση, την εκπαίδευση και την πρόσβαση στις δημόσιες υπηρεσίες.

4. Ο Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα

Η Τελική Έκθεση του κ. Alvaro Gil-Robles για την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Ρομά, των Σίντι και των Πλανόβιων στην Ευρώπη (από 15 Φεβρουαρίου 2006)

47. Στο τρίτο μέρος της Εκθέσεως αυτής, το οποίο αφορά τις διακρίσεις στον τομέα της παιδείας, ο Επίτροπος παρατηρεί ότι το γεγονός ότι σημαντικός αριθμός παιδιών Ρομά δεν έχει πρόσβαση σε μία ποιοτική εκπαίδευση παρόμοια με εκείνη η οποία προσφέρεται στα υπόλοιπα παιδιά, οφείλεται και στο ό,τι υφίστανται πρακτικές διακρίσεων και προκαταλήψεις. Στο σημείο αυτό, ο Επίτροπος σημειώνει ότι ο διαχωρισμός στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος είναι κοινό χαρακτηριστικό σε πολλά Κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Σε ορισμένες χώρες, υπάρχουν απομονωμένα σχολεία σε απομονωμένους καταυλισμούς, σε άλλες χώρες, υπάρχουν σε κανονικά σχολεία ειδικές τάξεις για παιδιά Ρομά ή εξαιρετικά μεγάλος αριθμός παιδιών Ρομά σε τάξεις για παιδιά με ειδικές ανάγκες. Πολύ συχνά, τα παιδιά Ρομά τοποθετούνται σε τάξεις για παιδιά με ειδικές ανάγκες, χωρίς επαρκή ψυχολογική ή παιδαγωγική αξιολόγηση, αφού τα πραγματικά κριτήρια είναι η εθνοτική καταγωγή τους. Έτσι, λόγω της τοποθέτησής τους σε ειδικά σχολεία ή ειδικές τάξεις, τα παιδιά αυτά παρακολουθούν, ενίοτε, ένα σχολικό πρόγραμμα λιγότερο φιλόδοξο από εκείνο που προβλέπεται για τις κανονικές τάξεις, και, ως εκ τούτου, μειώνονται οι προοπτικές των παιδιών Ρομά στον τομέα της παιδείας και, συνακόλουθα, οι μετέπειτα δυνατότητες εξευρέσεως εργασίας. Η αυτόματη

τοποθέτηση των παιδιών Ρομά σε τάξεις για παιδιά με ειδικές ανάγκες ενισχύει την κοινωνική κατακραυγή «κολλώντας» στα παιδιά Ρομά την «ετικέτα» των λιγότερο έξυπνων και των λιγότερο ικανών. Ταυτόχρονα, η χωριστή εκπαίδευση στερεί από τα παιδιά Ρομά και τα μη Ρομά παιδιά τη δυνατότητα να γνωριστούν και να μάθουν να ζουν ως ίση μεταξύ τους πολίτες. Αποκλείει, ήδη από τα πρώτα χρόνια της ζωής τους, τα παιδιά Ρομά από τη φυσιολογική κοινωνία, αυξάνοντας τον κίνδυνο που ελοχεύει για αυτά, να καταλήξουν στον φαύλο κύκλο της περιθωριοποίησης.

48. Εν κατακλείδι, ο Επίτροπος διατυπώνει ορισμένες συστάσεις όσον αφορά την παιδεία. Κατά τον Επίτροπο, όταν ακόμα υφίσταται διαχωρισμός, στον τομέα της εκπαίδευσης, υπό τη μία ή την άλλη μορφή, πρέπει να αντικαθίσταται από κανονική ολοκληρωμένη εκπαίδευση και, εφόσον συντρέχει λόγος, να απαγορεύεται από τη νομοθεσία. Επίσης, πρέπει να διατίθενται επαρκή κονδύλια για την προσχολική εκπαίδευση, τη γλωσσική εκπαίδευση και την εκπαίδευση σχολικών βοηθών, ώστε να υπάρξουν τα εχέγγυα επιτυχούς εκβάσεως των προσπαθειών προς την κατεύθυνση του μη διαχωρισμού. Στη συνέχεια, θα πρέπει να προηγείται της τοποθέτησεως των παιδιών σε ειδικές τάξεις, επαρκής αξιολόγηση, ούτως ώστε μοναδικά κριτήρια για την τοποθέτηση αυτή να είναι οι αντικειμενικές ανάγκες του παιδιού και όχι η εθνοτική καταγωγή του.

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

I. ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΑΡΑΛΕΚΤΟΥ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΗΣ

49. Εν πρώτοις, η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η προσφυγή είναι απαράδεκτη, επειδή οι προσφεύγοντες δεν εξήντησαν τα εσωτερικά ένδικα μέσα. Ειδικότερα, η Κυβέρνηση αναφέρει ότι, δυνάμει του άρθρου 45 παρ. 4 του ν.δ. 18/1989, οι προσφεύγοντες είχαν τη δυνατότητα να ασκήσουν ενώπιον του διοικητικού εφετείου αίτηση ακυρώσεως κατά της παραλείψεως της Διοικήσεως να προβεί στην εγγραφή των παιδιών τους. Επιπροσθέτως, η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι οι προσφεύγοντες ηδύναντο, βάσει του άρθρου 52 παρ. 2 του προαναφερομένου διατάγματος, να συνδυάσουν την εν λόγω αίτηση ακυρώσεως με μία αίτηση αναστολής των αποτελεσμάτων της καταλογιζόμενης στη Διοίκηση παραλείψεως.

50. Το Δικαστήριο εκτιμά ότι η ένσταση αυτή συνδέεται στενά με την ουσία της αιτιάσεως την οποία προβάλλουν οι προσφεύγοντες στο πλαίσιο του άρθρου 13 της Συμβάσεως, και αποφασίζει τη συνεκδίκαση της ενστάσεως επί της

ουσίας.

51. Το Δικαστήριο διαπιστώνει, εξ άλλου, ότι η προσφυγή δεν είναι προδήλως αβάσιμη κατά την έννοια του άρθρου 35 παρ. 3 της Συμβάσεως, και επισημαίνει, περαιτέρω, ότι δεν προσκρούει σε άλλον λόγο απαραδέκτου. Αρμόζει, επομένως, να γίνει δεκτή ως παραδεκτή.

II. ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΡΟΒΑΛΛΟΜΕΝΗΣ ΑΙΤΙΑΣΕΩΣ ΓΙΑ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 13 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ

52. Οι προσφεύγοντες παραπονούνται ότι δεν διέθεταν, στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου, ένδικο βοήθημα το οποίο θα τους επέτρεπε να προβάλουν τις αιτιάσεις τους βάσει του άρθρου 14 της Συμβάσεως, σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου, και επικαλούνται το άρθρο 13 της Συμβάσεως, το οποίο ορίζει ότι :

«Παν πρόσωπον του οποίου τα αναγνωριζόμενα εν τη (...) Συμβάσει δικαιώματα και ελευθερίες παρεβιάσθησαν, έχει το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον εθνικής αρχής, έστω και εάν η παραβίασις διεπράχθη υπό προσώπων ενεργούντων εν τη εκτελέσει των δημοσίων καθηκόντων των.»

53. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι δεν παραβιάσθηκε το άρθρο 13 της Συμβάσεως. Αναφερόμενη στην επιχειρηματολογία την οποία ανέπτυξε στο πλαίσιο της ενστάσεώς της όσον αφορά το παραδεκτό της προσφυγής, η Κυβέρνηση αναφέρει ότι θα ηδύναντο οι προσφεύγοντες να ασκήσουν ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων αίτηση ακυρώσεως, δυνάμει των άρθρων 45 και 52 του ν.δ. 18/1989, κατά της σιωπηράς αρνήσεως της Διοικήσεως να εγγράψει τα παιδιά τους στο Δημοτικό Σχολείο Ασπροπύργου.

54. Οι προσφεύγοντες υποστηρίζουν ότι δεν διέθεταν ένδικο βοήθημα ικανό να τους παράσχει επαρκή επανόρθωση για την επίμαχη παραβίαση. Προβάλλουν δε το επιχείρημα ότι έκαναν χρήση των μέσων τα οποία επέτρεπαν την άμεση εγγραφή των παιδιών τους στο Δημοτικό, αφού απευθύνθηκαν, μέσω του Ελληνικού Παρατηρητηρίου των Συμφωνιών του Ελσίνκι, προς τον αρμόδιο υπουργό, καθώς και στον Συνήγορο του Πολίτη. Οι προσφεύγοντες εκτιμούν ότι η προσφυγή στα διοικητικά δικαστήρια δεν θα εξασφάλιζε την άμεση εγγραφή των παιδιών τους για το σχολικό έτος 2004-2005, επειδή καθυστερεί η εκδίκαση των υποθέσεων από τα δικαστήρια αυτά. Τέλος, οι προσφεύγοντες σημειώνουν ότι η

57. Το άρθρο 35 παρ. 1 της Συμβάσεως δεν προβλέπει την εξάντληση ειμή μόνον των ενδίκων μέσων τα οποία είναι σχετικά προς τις επικαλούμενες παραβιάσεις και, ταυτοχρόνως, είναι διαθέσιμα και επαρκή. Πρέπει δε να υφίστανται σε επαρκή βαθμό βεβαιότητας, όχι μόνο στη θεωρία αλλά και στην πράξη, άλλως στερούνται της απαιτούμενης αποτελεσματικότητας και προσβασιμότητας. Το διάδικο Κράτος οφείλει να αποδείξει ότι πληρούνται οι απαιτήσεις αυτές (βλ., μεταξύ άλλων, *Dalia κατά Γαλλίας*, απόφαση της 19^{ης} Φεβρουαρίου 1998, *Συλλογή Αποφάσεων (Recueil des arrêts et décisions) 1998-I*, σελ. 87, παρ. 38). Τέλος, όποιος έχει ασκήσει ένδικο μέσο από τη φύση του ικανό να θεραπεύσει αμέσως -και όχι εμμέσως- την επίδικη κατάσταση, δεν υποχρεούται να εξαντλήσει άλλα ένδικα μέσα, τα οποία edικαιούτο μεν να ασκήσει, αλλά των οποίων η αποτελεσματικότητα θα ήταν αβέβαιη (*Μανουσάκης κ.λ.π. κατά Ελλάδος*, απόφαση της 26^{ης} Σεπτεμβρίου 1996, *Συλλογή Αποφάσεων (Recueil) 1996-IV*, παρ. 33).

58. Στην παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο σημειώνει ότι η Κυβέρνηση δεν παρουσίασε κάποιο νομολογιακό παράδειγμα, βάσει του οποίου να αποδεικνύεται ότι η χρησιμοποίηση των προρρηθέντων ενδίκων μέσων θα ήταν δυνατόν να συνεπάγεται την ακύρωση της επικαλούμενης παραλείψεως της Διοικήσεως να προβεί στην εγγραφή των παιδιών σχολικής ηλικίας. Ωστόσο, το Κράτος το οποίο υποστηρίζει ότι δεν εξαντλήθηκαν τα εσωτερικά ένδικα μέσα, οφείλει να αποδείξει την ύπαρξη πραγματικών, αποτελεσματικών και επαρκών ενδίκων μέσων (*Soto Sanchez κατά Ισπανίας*, αριθμ. προσφ. 66990/01, παρ. 34, απόφαση της 25^{ης} Νοεμβρίου 2003). Εν όψει των ανωτέρω, πρέπει το Δικαστήριο να απορρίψει την ένσταση της Κυβερνήσεως όσον αφορά τη μη εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων μέσων. Περαιτέρω, λαμβανομένου υπ' όψη του γεγονότος ότι η Κυβέρνηση δεν ανέφερε κάποιο άλλο ένδικο μέσο, το οποίο οι προσφεύγοντες θα ηδύναντο να ασκήσουν προκειμένου να επιτύχουν τη θεραπεία της επικαλούμενης παραβιάσεως, όσον αφορά το άρθρου 14 της Συμβάσεως, σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου, πρέπει το Δικαστήριο να διαπιστώσει ότι το Κράτος δεν τήρησε τις απορρέουσες από το άρθρο 13 της Συμβάσεως υποχρεώσεις του.

59. Επομένως, υπήρξε παραβίαση της διατάξεως αυτής.

ΙΙΙ. ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΡΟΒΑΛΛΟΜΕΝΗΣ ΑΙΤΙΑΣΕΩΣ ΓΙΑ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΤΩΝ ΑΡΘΡΩΝ 2 ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ ΚΑΙ 14 ΤΗΣ

ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ

60. Οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται ότι η μη εγγραφή των παιδιών τους ρόμικης καταγωγής για το σχολικό έτος 2004-2005 οφείλεται στην αδράνεια και στις παραλείψεις των αρμοδίων αρχών. Επιπροσθέτως, οι προσφεύγοντες θεωρούν ότι υφίσταται διάκριση φυλής ή εθνοτικής προελεύσεως στο γεγονός ότι έπρεπε τα παιδιά τους να εγγραφούν σε ειδικές προπαρασκευαστικές τάξεις, οι οποίες στεγάζονταν σε αίθουσες ξεχωριστές από το κυρίως κτίριο του Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου, στο οποίο παρακολουθούν μαθήματα άλλα παιδιά τα οποία ευρίσκονται σε παρόμοια κατάσταση. Οι προσφεύγοντες επικαλούνται, σχετικώς, τα άρθρα 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου και 14 της Συμβάσεως τα οποία ορίζουν ότι :

Άρθρο 14 της Συμβάσεως

«Η χρήση των αναγνωριζομένων εν τη παρούση Συμβάσει δικαιωμάτων και ελευθεριών δέον να εξασφαλισθή ασχέτως διακρίσεως φύλλου, φυλής, χρώματος, γλώσσης, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής / εθνοτικής ή κοινωνικής προελεύσεως, συμμετοχής εις εθνικήν / εθνοτικήν μειονότητα, περιουσίας, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως.»

Άρθρο 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου

«Ουδείς δύναται να στερηθή του δικαιώματος όπως εκπαιδευθή. Παν Κράτος εν τη ασκήσει των αναλαμβανομένων υπ' αυτού καθηκόντων επί του πεδίου της μορφώσεως και της εκπαιδεύσεως θα σέβεται το δικαίωμα των γονέων όπως εξασφαλίζωσι την μόρφωσιν και εκπαίδευσιν ταύτην συμφώνως προς τας ιδίας αυτών θρησκευτικάς και φιλοσοφικάς πεποιθήσεις.»

A. Θέσεις των διαδίκων

61. Η Κυβέρνηση αναφέρει ότι οι εκπαιδευτικές αρχές Ασπροπύργου έπραξαν ό,τι ήταν δυνατόν προκειμένου να εγγραφούν στο Δημοτικό τα παιδιά ρόμικης καταγωγής τα οποία διέμεναν στον καταυλισμό στο Ψάρι. Η Κυβέρνηση σημειώνει ότι, τον Νοέμβριο και τον Δεκέμβριο του έτους 2004, αντιπροσωπεία εκπαιδευτικών από τα δημοτικά σχολεία Ασπροπύργου επισκέφθηκε τους διαμένοντες στον καταυλισμό Ψάρι Ρομά, προκειμένου να τους πείσουν να εγγράψουν τα παιδιά τους στο σχολείο. Η Κυβέρνηση προσθέτει ότι, όταν οι προσφεύγοντες επισκέφθηκαν τη διευθύντρια του 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου, δεν προσκόμισαν τα απαιτούμενα για την εγγραφή δικαιολογητικά.

Τέλος, η Κυβέρνηση σημειώνει ότι, για το σχολικό έτος 2004-2005 και για τα προηγούμενα έτη, τα παιδιά ρόμικης καταγωγής είχαν εγγραφεί στο 10^ο Δημοτικό Σχολείο Ασπροπύργου.

62. Όσον αφορά τη δημιουργία ειδικών προπαρασκευαστικών τάξεων, η Κυβέρνηση επισημαίνει ότι αυτό δεν έγινε για σκοπούς διαχωρισμού και αναφέρει ότι οι τάξεις αυτές προβλέφθηκαν μόνον για μαθητές ηλικίας μεγαλύτερης από την ηλικία εγγραφής στην Α' Δημοτικού. Κατά την Κυβέρνηση, ο στόχος των τάξεων αυτών ήταν, κατ' αρχήν, η διδασκαλία της πρώτης ανάγνωσης και γραφής στους συγκεκριμένους μαθητές, ώστε αυτοί να μπορέσουν, στη συνέχεια, να ενταχθούν στις κανονικές τάξεις. Στις τάξεις αυτές, τα μαθήματα πραγματοποιούνταν, αρχικά, το απόγευμα, σε αίθουσες του 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου, λόγω ελλείψεως χώρου το πρωί, πριν αυτές μεταφερθούν σε προκατασκευασμένες αίθουσες, οι οποίες τοποθετήθηκαν πλησίον του καταυλισμού των Ρομά, στο Ψάρι. Η Κυβέρνηση προσκόμισε ένα αχρονολόγητο και ανυπόγραφο έγγραφο, το οποίο φέρει τον τίτλο «Έκθεση για τη σχολική ζωή και την εκπαιδευτική δραστηριότητα στο σχολικό συγκρότημα για παιδιά ρόμικης καταγωγής στο Πάρκο Γκορντσά». Συμφώνως προς την έκθεση αυτή, κατά την εγγραφή και εισαγωγή τους στις προπαρασκευαστικές τάξεις, οι συγκεκριμένοι μαθητές υπεβλήθησαν σε τεστ αξιολόγησης που έδειξαν ότι το 90% των μαθητών αυτών παρουσίαζαν αδυναμίες στη γραφή και την ανάγνωση της ελληνικής γλώσσας. Περαιτέρω, η Κυβέρνηση σημειώνει ότι οι προσφεύγοντες είχαν ενημερωθεί για τη δημιουργία των προπαρασκευαστικών τάξεων και ότι είχαν δώσει τη συγκατάθεσή τους. Τέλος, η Κυβέρνηση σημειώνει ότι προβλέφθηκε ότι, για το έτος 2007-2008, τα μαθήματα των προπαρασκευαστικών τάξεων θα πραγματοποιούνταν στο νέο κτίριο, στο σχολικό συγκρότημα του 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου, στο οποίο θα στεγασθεί ένα νέο δημοτικό σχολείο.

63. Οι προσφεύγοντες αναφέρονται στις εγκυκλίους του Υπουργού Εθνικής Παιδείας, δυνάμει των οποίων η Διοίκηση υποχρεούται να διευκολύνει την εγγραφή των παιδιών ρόμικης καταγωγής στο σχολείο. Υποστηρίζουν δε ότι, κατά το εθνικό δίκαιο, όποιος παραλείπει να εγγράψει το παιδί του στο σχολείο, φέρει ποινική ευθύνη. Οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται ότι και μόνον από το γεγονός ότι δεν ασκήθηκε, εν προκειμένω, σε βάρος τους ποινική δίωξη, επιβεβαιώνεται η αδιαφορία των εκπαιδευτικών αρχών όσον αφορά την εγγραφή των παιδιών ρόμικης καταγωγής

στο Δημοτικό.

64. Προκειμένου περί της εγγραφής των παιδιών Ρομά στις ξεχωριστές προπαρασκευαστικές τάξεις, οι προσφεύγοντες αναφέρονται, ειδικότερα, στα επεισόδια τα οποία δημιούργησε ο σύλλογος των γονέων των μαθητών των (συστεγαζόμενων) δημοτικών σχολείων Ασπροπύργου κατά την έναρξη του σχολικού έτους 2005-2006. Κατά τους προσφεύγοντες, τα επεισόδια αυτά είχαν ρατσιστικό υπόβαθρο, γεγονός το οποίο εξηγεί τη συμπεριφορά διαχωρισμού, την οποία επέδειξαν οι αρμόδιες αρχές. Όσον αφορά τις ενέργειες στις οποίες προέβησαν οι σχολικές αρχές κατά το θέρους του έτους 2005 για την εγγραφή των παιδιών Ρομά στο Δημοτικό, οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται ότι οι ενέργειες αυτές δεν ήταν οι δέουσες : οι Ρομά δεν διέθεταν ηλεκτρικό ρεύμα στον καταυλισμό τους για να ακούνε ραδιόφωνο, ήταν αναλφάβητοι και, τέλος, δεν πήγαινε ταχυδρόμος στον καταυλισμό τους.

65. Οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται ότι είναι αντιφατικά τα επιχειρήματα της Κυβερνήσεως, με τα οποία αυτή επιχειρεί να αποδείξει ότι η δημιουργία προπαρασκευαστικών τάξεων για τους μαθητές Ρομά υπαγορευόταν από αντικειμενικούς λόγους. Ειδικότερα, οι προσφεύγοντες αναφέρουν ότι η πρωινή τάξη ουδέποτε λειτούργησε για να μη συνυπάρχουν σε αυτές μαθητές Ρομά και μη Ρομά μαθητές. Πράγματι, οι προσφεύγοντες εκτιμούν ότι θα ήταν δυνατόν να παρακολουθούν τα παιδιά τους τα μαθήματα της πρωινής τάξεως, λαμβανομένου υπ' όψη του περιορισμένου αριθμού μαθητών (11-12) οι οποίοι παρακολουθούσαν τα μαθήματα της απογευματινής τάξης στο κυρίως κτίριο του δημοτικού σχολείου, πριν μεταφερθούν στο παράρτημά του. Επιπροσθέτως, οι προσφεύγοντες υποστηρίζουν ότι το ειδικό σχολείο δεν λειτούργησε, στην πραγματικότητα, για να προετοιμάσει την ένταξη των μαθητών Ρομά, αφού ουδείς εκ των μαθητών αυτών εντάχθηκε, στη συνέχεια, στις κανονικές τάξεις. Οι προσφεύγοντες σημειώνουν, στο σημείο αυτό, ότι, σήμερα, ουδείς εκ των μαθητών Ρομά παρακολουθεί μαθήματα κανονικής ή προπαρασκευαστικής τάξεως. Αντιθέτως, οι προπαρασκευαστικές τάξεις καταργούνται και οι μαθητές ρόμικης καταγωγής μεταφέρθηκαν στο 12^ο Δημοτικό Σχολείο Ασπροπύργου, το οποίο μόλις προσφάτως ιδρύθηκε και ακόμα δεν λειτουργεί.

B. Η εκτίμηση του Δικαστηρίου

1. Γενικές Αρχές

α) Όσον αφορά το άρθρο 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου

66. Το Δικαστήριο υπομνήσκει ότι το άρθρο 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου συνεπάγεται για το Κράτος το δικαίωμα καθιερώσεως υποχρεωτικής εκπαίδευσης, είτε αυτή παρέχεται στα δημόσια σχολία είτε με ιδιαίτερα μαθήματα ποιότητας, και ότι ο έλεγχος και η εφαρμογή των εκπαιδευτικών προτύπων αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του δικαιώματος αυτού (*Οικογένεια Η. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αριθμ. προσφ. 10233/83, απόφαση της Επιτροπής, της 6^{ης} Μαρτίου 1984, Αποφάσεις και Εκθέσεις (DR) 37, σελ. 109). Περαιτέρω, το Δικαστήριο έχει προσφάτως υπογραμμίσει τη σημασία της εγγραφής των παιδιών στα δημοτικά σχολία, όχι μόνο για την απόκτηση γνώσεων, αλλά και για την ένταξη των παιδιών στην κοινωνία. Το Δικαστήριο έχει, εξ άλλου, δεχθεί τη χρησιμότητα του συστήματος της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, με στόχο την αποφυγή εμφανίσεως, στους κόλπους της κοινωνίας, δύο οντοτήτων με διαφορετικές φιλοσοφικές πεποιθήσεις (*Konrad κ.λ.π. κατά Γερμανίας* (déc.), αριθμ. 35504/030, 11 Σεπτεμβρίου 2006). Εν όψει των ανωτέρω, το Δικαστήριο υπογραμμίζει την ιδιαίτερη σημασία - στα συστήματα στα οποία είναι υποχρεωτική η φοίτηση σε δημόσια ή ιδιωτικά (εκπαιδευτικά) ιδρύματα- η οποία αποδίδεται στην εγγραφή στο σχολείο όλων των παιδιών σχολικής ηλικίας, σημασία η οποία καθίσταται ακόμα μεγαλύτερη όταν τα παιδιά ανήκουν σε μειονότητες.

β) Όσον αφορά το άρθρο 14 της Συμβάσεως

67. Το Δικαστήριο υπομνήσκει ότι συνιστά διάκριση η διαφορετική μεταχείριση προσώπων τα οποία τελούν υπό παρόμοιες συνθήκες, εκτός και αν υφίσταται αντικειμενική και εύλογη αιτιολογία (*Willis κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αριθμ. προσφ. 36042/97, παρ. 48, ΕΔΑΔ 2002-IV). Τα Συμβάλλόμενα Κράτη διαθέτουν ορισμένο περιθώριο εκτιμήσεως για να κρίνουν εάν και σε ποιο βαθμό διαφορές ανάμεσα σε κατά τα άλλα ανάλογες καταστάσεις δικαιολογούν διακριτική μεταχείριση (*Gaygusuz κατά Αυστρίας*, απόφαση της 16^{ης} Σεπτεμβρίου 1996, *Συλλογή Αποφάσεων (Recueil)* 1996-IV, παρ. 42), ωστόσο, αρμόδιο να αποφανθεί, σε τελευταίο βαθμό, επί της εκπληρώσεως των απαιτήσεων της Συμβάσεως, είναι το Δικαστήριο.

68. Το άρθρο 41 δεν απαγορεύει σε κράτος-μέλος να προβαίνει σε διαφοροποιημένη μεταχείριση ομάδων ατόμων προκειμένου να θεραπευθούν «ιστορικές ανισότητες» οι οποίες υφίστανται ανάμεσα στις ομάδες αυτές. Πράγματι, υπό ορισμένες περιστάσεις, η ίδια η απουσία διαφοροποιημένης μεταχείρισης η οποία θα επέτρεπε τη θεραπεία μιας ανισότητας, δύναται να οδηγήσει σε παραβίαση της εν λόγω διατάξεως, όταν η διαφοροποιημένη μεταχείριση δεν θεμελιώνεται σε αντικειμενική και εύλογη αιτιολογία (*Θλιμμένος κατά Ελλάδος* [GC], αριθμ. προσφυγής 34369/97, παρ. 44, ΕΔΑΔ 2000-IV, *D.H. κ.λ.π. κατά Δημοκρατίας της Τσεχίας* [GC], αριθμ. προσφυγής 57325/00, παρ. 175, ΕΔΑΔ 2007-...). Το Δικαστήριο έχει, επίσης, δεχθεί ότι ηδύνατο να θεωρηθεί ότι εισάγει διακρίσεις μία πολιτική ή ένα γενικό μέτρο το οποίο είχε δυσανάλογες επιζήμιες επιπτώσεις σε ομάδα ατόμων, ακόμα και αν δεν στόχευε ειδικά την ομάδα αυτή (*Hugh Jordan κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αριθμ. προσφ. 24746/94, παρ. 154, απόφαση της 4^{ης} Μαΐου 2001, *Hoogendijk κατά Ολλανδίας* (déc.), αριθμ. προσφ. 58461/00, απόφαση της 6^{ης} Ιανουαρίου 2005), και ότι μία διάκριση εν δυνάμει αντίθετη προς τη Σύμβαση θα ηδύνατο να προκύπτει από μία εν τοις πράγμασι κατάσταση (*Zarb Adami κατά Μάλτας*, αριθμ. προσφ. 17209/02, παρ. 76, ΕΔΑΔ 2006-...).

69. Η διάκριση που βασίζεται, ειδικότερα, στην εθνοτική καταγωγή ενός προσώπου, αποτελεί μία μορφή ρατσιστικής διακρίσεως. Πρόκειται για μία ιδιαίτερος καταδικαστέα διάκριση η οποία, λαμβανομένων υπ' όψη των επικίνδυνων συνεπειών της, απαιτεί ειδική επαγρύπνηση και δυναμική αντίδραση εκ μέρους των αρχών. Για τον λόγο αυτό, οι αρχές οφείλουν να ενεργοποιούν όλα τα μέσα τα οποία διαθέτουν για την καταπολέμηση του ρατσισμού, ενισχύοντας, έτσι, την έννοια της κοινωνίας στη δημοκρατία, όπου η διαφορετικότητα δεν νοείται ως απειλή αλλά ως πλούτος (*Natchova κ.λ.π. κατά Βουλγαρίας* [GC], αριθμ. προσφ. 43577/98 και 43579/98, παρ. 145, ΕΔΑΔ 2005-..., *Timichev κατά Ρωσίας*, αριθμ. προσφ. 55762/00 και 55974/00, παρ. 56, ΕΔΑΔ 2005-...). Το Δικαστήριο έχει, εξ άλλου, κρίνει ότι, στην υφιστάμενη δημοκρατική κοινωνία, η οποία βασίζεται στις αρχές του πλουραλισμού και του σεβασμού για τις διάφορες κουλτούρες, ουδεμία διαφορετική μεταχείριση βασιζόμενη αποκλειστικώς ή σε αποφασιστικό βαθμό στην εθνοτική καταγωγή προσώπου, δεν αιτιολογείται αντικειμενικώς (προαναφερθείσα απόφαση *Timichev*, παρ. 58, προαναφερθείσα απόφαση *D.H. κατά Δημοκρατίας της Τσεχίας*,

παρ. 176).

70. Όσον αφορά το βάρος της αποδείξεως στην παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, όταν ένας προσφεύγων έχει αποδείξει την ύπαρξη διαφορετικής μεταχείρισεως, έγκειται στην Κυβέρνηση να αποδείξει ότι αυτή η διαφορετική μεταχείριση ήταν δικαιολογημένη (βλ., π.χ., *Chassagnou κ.λ.π. κατά Γαλλίας* [GC], αριθμ. προσφ. 25088/94, 28331/95 και 28443/95, παρ. 91-92, ΕΔΑΔ 1999-III, προαναφερθείσα απόφαση *Timichev*, παρ. 57).

71. Όσον αφορά τα στοιχεία τα οποία είναι δυνατόν να συνιστούν παρόμοια απόδειξη και, ως εκ τούτου, να μετατοπίσουν το βάρος της αποδείξεως στο διάδικο Κράτος, το Δικαστήριο έχει επισημάνει (προαναφερθείσα απόφαση *Natchova κ.λ.π.*, παρ. 147) ότι, στο πλαίσιο της ενώπιόν του διαδικασίας, δεν υφίστατο διαδικαστικό εμπόδιο στο παραδεκτό αποδεικτικών στοιχείων, ούτε προκαθορισμένος τύπος εκτιμήσεως αυτών. Πράγματι, το Δικαστήριο υιοθετεί συμπεράσματα τα οποία, κατ' αυτό, ερείδονται σε αυτοτελή αξιολόγηση του συνόλου των αποδεικτικών στοιχείων, συμπεριλαμβανομένων των συμπερασμάτων τα οποία δύναται να συνάγει από τα περιστατικά και τις παρατηρήσεις των διαδίκων. Κατά την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η απόδειξη δύναται, έτσι, να προκύψει από μία δέσμη ενδείξεων ή αμάχητων τεκμηρίων επαρκούς βαρύτητας, ακρίβειας και συμπτώσεως. Περαιτέρω, ο βαθμός πεποιθήσεως ο οποίος απαιτείται προκειμένου να αχθούμε σε ένα ιδιαίτερο συμπέρασμα και, συναφώς, η κατανομή του βάρους της αποδείξεως, συνδέονται ουσιωδώς με την ιδιαιτερότητα των περιστατικών, τη φύση του διατυπωθέντα ισχυρισμού και το συμβατικό δικαίωμα το οποίο διακυβεύεται (προαναφερθείσα απόφαση *D.H. κ.λ.π. κατά Δημοκρατίας της Τσεχίας*, παρ. 178).

72. Τέλος, όπως προκύπτει από τη νομολογία του Δικαστηρίου, επειδή οι Ρομά/Τσιγγάνοι ανήκουν στις ευάλωτες ομάδες πληθυσμού, οι ανάγκες και ο τρόπος ζωής τους απαιτούν ιδιαίτερη προσοχή, τόσο στο συγκεκριμένο κανονιστικό πλαίσιο όσο και κατά τη λήψη αποφάσεων σε ειδικές περιπτώσεις (*Charman κατά Ηνωμένου Βασιλείου* [GC], αριθμ. προσφ. 27238/95, παρ. 96, ΕΔΑΔ 2001-I, *Connors κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αριθμ. προσφ. 66746/01, παρ. 84, 27 Μαΐου 2004). Το Δικαστήριο σημειώνει ότι, λόγω των περιπετειών και του συνεχούς «ξεριζώματός» τους, οι Ρομά αποτελούν ευάλωτη μειονότητα με ιδιαίτερο χαρακτήρα, η οποία ευρίσκεται σε δυσμενή κατάσταση (βλ. επίσης τις γενικές παρατηρήσεις της

Συστάσεως υπ' αριθ. 1203 (1993) της Κοινοβουλευτικής Συνελεύσεως για τους Τσιγγάνους στην Ευρώπη, παρ. 39 ανωτέρω, και την παρ. 4 της Συστάσεως υπ' αριθ. 1557 (2002) για το νομικό καθεστώς των Ρομά στην Ευρώπη, παρ. 41 ανωτέρω). Χρηζουν, επομένως, ειδικής προστασίας. Όπως μαρτυρούν οι δραστηριότητες πολλών ελληνικών και ευρωπαϊκών οργανισμών, μεταξύ των οποίων και οι συστάσεις των οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης (παρ. 34-48 ανωτέρω), η προστασία αυτή εκτείνεται και στον τομέα της παιδείας. Η παρούσα υπόθεση αξίζει, επομένως, ιδιαίτερας προσοχής, αφού, μάλιστα, κατά τον χρόνο ασκήσεως της προσφυγής ενώπιον του Δικαστηρίου, τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα ήταν ανήλικα παιδιά για τα οποία το δικαίωμα στην εκπαίδευση ήταν πρωταρχικού ενδιαφέροντος (προαναφερθείσα απόφαση *D.H. κ.λ.π. κατά Δημοκρατίας της Τσεχίας*, παρ. 182).

73. Επιπροσθέτως, το Δικαστήριο έχει ήδη παρατηρήσει ότι, στα Συμβαλλόμενα Κράτη του Συμβουλίου της Ευρώπης, άρχισε να επιτυγχάνεται διεθνής συναίνεση προκειμένου να αναγνωρισθούν οι ιδιαίτερες ανάγκες των μειονοτήτων και η υποχρέωση προστασίας της ασφάλειας, της ταυτότητας και του τρόπου ζωής τους, και τούτο, όχι μόνο για να προστατευθούν τα συμφέροντα των ίδιων των μειονοτήτων, αλλά και για να διαφυλαχθεί το επωφελές για την κοινωνία, στο σύνολό της, πολιτισμικό πολυσχιδές (προαναφερθείσα απόφαση *Chapman κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, παρ. 93-94).

2. Εφαρμογή των προαναφερθεισών αρχών στην παρούσα υπόθεση

74. Το Δικαστήριο παρατηρεί, κατ' αρχήν, ότι υπεβλήθησαν σε αυτό διαφορετικές εκδοχές όσον αφορά ορισμένα ουσιαστικά στοιχεία, και ειδικότερα όσον αφορά τον χαρακτήρα της επισκέψεως την οποία πραγματοποίησαν οι γονείς παιδιών Ρομά, στις 21 Σεπτεμβρίου 2004, στα δημοτικά σχολεία Ασπροπύργου. Οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται ότι στόχος της επισκέψεως αυτής ήταν η εγγραφή των παιδιών τους, ενώ η Κυβέρνηση δηλώνει ότι οι ενδιαφερόμενοι επιθυμούσαν μόνο να ενημερωθούν εν όψει της καταγραφής των ανηλικών παιδιών τους. Περαιτέρω, οι διάδικοι διαφωνούν, ειδικότερα, ως προς την επίσκεψη αντιπροσωπίας εκπαιδευτικών στον καταυλισμό Ρομά, στο Ψάρι, τον Νοέμβριο και Δεκέμβριο του έτους 2004, τα κριτήρια επιλογής των παιδιών σχολικής ηλικίας για τις προπαρασκευαστικές πράξεις και την υφιστάμενη κατάσταση όσον αφορά την εγγραφή των μαθητών ρόμικης καταγωγής.

75. Το Δικαστήριο υπομινύσκει ότι παραμένει ελεύθερο να προβεί στη δική του εκτίμηση υπό το φως του συνόλου των στοιχείων τα οποία διαθέτει (*Ribitsch κατά Αυστρίας*, απόφαση της 4^{ης} Δεκεμβρίου 1995, série A n° 336, σελ. 24, παρ. 32). Επίσης, το Δικαστήριο σημειώνει ότι, αν και πολλά γεγονότα παραμένουν ασαφή, υφίστανται επαρκή ιστορικά στοιχεία τα οποία προκύπτουν από τα έγγραφα τα οποία κατέθεσαν οι διάδικοι, προκειμένου το Δικαστήριο να δυνηθεί να εκτιμήσει την υπόθεση.

76. Εν προκειμένω, οι προσφεύγοντες υποστηρίζουν ότι τα παιδιά τους υπέστησαν, άνευ αντικειμενικής και ευλόγου αιτιολογίας, μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από εκείνη της οποίας τυγχάνουν οι μη Ρομά σε παρόμοια κατάσταση, και ότι αυτή η κατάσταση αναλύεται σε διάκριση αντιβαίνουσα τη Σύμβαση. Το Δικαστήριο θα εξετάσει, επομένως, κατ' αρχήν, εάν τα περιστατικά της υποθέσεως παραπέμπουν στην ύπαρξη διακρίσεως. Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, το Δικαστήριο θα ερευνήσει, στη συνέχεια, εάν η εικαζόμενη διάκριση θεμελιώθηκε σε βάση αντικειμενική και εύλογη.

α) Περί της υπάρξεως, στην παρούσα υπόθεση, στοιχείων τα οποία δικαιολογούν τεκμήριο διακρίσεως

77. Το Δικαστήριο σημειώνει, κατ' αρχήν, ότι οι διάδικοι επιβεβαιώνουν ότι τα ανήλικα παιδιά των προσφευγόντων έχασαν τη σχολική χρονιά 2004-2005 και ότι οι προπαρασκευαστικές τάξεις δημιουργήθηκαν, εντός του 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου, αλλά ότι, παράλληλα, δεν συμφωνούν ως προς την πρόθεση των αρμοδίων αρχών όσον αφορά τις καταλογιζόμενες σε αυτές πράξεις ή παραλείψεις. Πράγματι, οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται ότι οι κρατικές αρχές επιδίωκαν τον διαχωρισμό των παιδιών Ρομά, ενώ η Κυβέρνηση δηλώνει ότι σκοπός τους ήταν να διευκολύνουν την ένταξη των παιδιών ρόμικης καταγωγής στις κανονικές τάξεις του δημοτικού σχολείου Ασπροπύργου.

78. Το Δικαστήριο έχει ήδη αναγνωρίσει τις δυσκολίες τις οποίες είναι δυνατόν να αντιμετωπίζουν οι προσφεύγοντες οσάκις πρέπει να αποδεικνύουν την ύπαρξη διακριτικής μεταχειρίσεως (προαναφερθείσα απόφαση *Natchova κ.λ.π.*, παρ. 147 και 157). Προκειμένου να διασφαλισθεί στα συγκεκριμένα πρόσωπα πραγματική προστασία των δικαιωμάτων τους, επιβάλλονται, σε περίπτωση ισχυρισμού περί εμμέσου διακρίσεως, αποδεικτικοί κανόνες λιγότερο αυστηροί.

79. Εάν αποδειχθεί κατ' αυτόν τον τρόπο, από τον προσφεύγοντα ο οποίος ισχυρίζεται ότι υπήρξε διάκριση, ένα μαχητό τεκμήριο διακρίσεως εν σχέσει προς τις συνέπειες ενός μέτρου ή μιας πρακτικής, έγκειται, στη συνέχεια, στο διάδικο Κράτος να αρνηθεί το τεκμήριο αυτό, αποδεικνύοντας ότι η εν λόγω διαφοροποίηση δεν συνιστούσε διάκριση (βλ., *mutatis mutandis*, προαναφερθείσα απόφαση *Natchova* κ.λ.π., παρ. 157). Πράγματι, λαμβάνοντας υπ' όψη, ειδικότερα, τον ιδιαίτερο χαρακτήρα των περιστατικών και τη φύση των ισχυρισμών οι οποίοι διατυπώνονται στο πλαίσιο υποθέσεων αυτού του τύπου (*ibidem*, παρ. 147), θα ήταν πρακτικώς εξαιρετικά δύσκολο για τους ενδιαφερόμενους να αποδείξουν την έμμεση διάκριση χωρίς μία τέτοια αντιστροφή του βάρους της αποδείξεως.

80. Στην παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο σημειώνει ότι η δημιουργία των εν λόγω τριών προπαρασκευαστικών τάξεων προβλέφθηκε μόλις το 2005, όταν οι τοπικές αρχές αντιμετώπισαν το ζήτημα της εγγραφής στο σχολείο των παιδιών ρόμικης καταγωγής τα οποία διέμεναν στον καταυλισμό Ψάρι. Ειδικότερα, όπως σαφώς προκύπτει από το από 5 Ιουνίου 2007 και υπ' αριθ. Φ20.3/747 έγγραφο του 1^{ου} Γραφείου Πρωτοβάθμιας Εκπαιδύσεως Δυτικής Αττικής, ο Προϊστάμενος της Περιφερειακής Διευθύνσεως Εκπαιδύσεως Αττικής συγκάλυψε άτυπη σύσκεψη των αρμοδίων αρχών του Δήμου Ασπροπύργου, με θέμα τις επιπλέον εγγραφές των παιδιών ρόμικης καταγωγής. Η Κυβέρνηση δεν παρουσιάζει κανένα προηγούμενο των περιστατικών της υποθέσεως παράδειγμα δημιουργίας ειδικών τάξεων εντός των δημοτικών σχολείων Ασπροπύργου, αν και παιδιά ρόμικης καταγωγής είχαν εγγραφεί στο ίδιο σχολείο κατά το παρελθόν.

81. Επιπροσθέτως, το Δικαστήριο σημειώνει ότι οι διάδικοι συμφωνούν όσον αφορά τη σύνθεση των προπαρασκευαστικών τάξεων : πράγματι, στις τάξεις αυτές φοιτούσαν αποκλειστικώς μαθητές ρόμικης καταγωγής. Στο σημείο αυτό, το Δικαστήριο δεν λησμονεί ότι η δημιουργία προπαρασκευαστικών τάξεων και, *a fortiori*, σχολείων τα οποία προορίζονται αποκλειστικώς για τη φοίτηση των παιδιών Ρομά, ήταν τουλάχιστον ανεκτή από το εθνικό δίκαιο : με την από 2 Φεβρουαρίου 2004 επιστολή του, το Ινστιτούτο Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης ενημέρωσε τον εκπρόσωπο του Ελληνικού Παρατηρητηρίου των Συμφωνιών του Ελσίνκι ότι, κατά το σχολικό έτος 2002-2003, λειτούργησαν στην Ελληνική Επικράτεια 18 σχολεία στα οποία φοιτούν αποκλειστικώς «Τσιγγανόπαιδα»

(παρ. 36 ανωτέρω).

82. Το Δικαστήριο κρίνει, εξ άλλου, αναγκαίο να αναφερθεί στο ιστορικό πλαίσιο της υποθέσεως, και, ειδικότερα, στα ρατσιστικού χαρακτήρα επεισόδια τα οποία διαδραματίστηκαν στην είσοδο του 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου, τον Σεπτέμβριο και τον Οκτώβριο του έτους 2005. Το Δικαστήριο αναγνωρίζει ότι τα επεισόδια αυτά δεν δύνανται να καταλογισθούν στις κρατικές αρχές, αφού οργανώθηκαν -όσο και αν αυτό είναι λυπηρό- από μεμονωμένα άτομα, δηλαδή από ορισμένους γονείς μη Ρομά μαθητών του 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου. Το Δικαστήριο δεν δύναται παρά να επισημάνει, στο σημείο αυτό, ότι αστυνομικές δυνάμεις εστάλησαν κατ' επανάληψη στα δημοτικά σχολεία Ασπροπύργου, προκειμένου να τηρηθεί η τάξη και να αποφευχθεί η τέλεση παρανόμων πράξεων σε βάρος μαθητών ρόμικης καταγωγής. Τούτο δεν μας εμποδίζει, εν τούτοις, να υποθέσουμε ότι τα επεισόδια αυτά βάρυναν στην απόφαση των αρμοδίων αρχών, η οποία επακολούθησε, να τοποθετηθούν, δηλαδή, οι μαθητές ρόμικης καταγωγής σε προκατασκευασμένες αίθουσες - παράρτημα του 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου.

83. Υπό τις συνθήκες αυτές, τα αποδεικτικά στοιχεία τα οποία παρουσίασαν οι προσφεύγοντες και εκείνα τα οποία υπάρχουν στον φάκελο της υποθέσεως, δύνανται να θεωρηθούν επαρκώς αξιόπιστα και αποκαλυπτικά, ένεκα δε τούτου γεννάται ισχυρό τεκμήριο διακρίσεως. Αρμόζει, επομένως, να αντιστραφεί το βάρος της αποδείξεως, η οποία πρέπει να βαρύνει την Κυβέρνηση που οφείλει να αποδείξει ότι αυτή η διαφοροποιημένη μεταχείριση ήταν αποτέλεσμα αντικειμενικών παραγόντων οι οποίοι δεν συνδέονται με την εθνική καταγωγή των συγκεκριμένων προσώπων.

β) Περί της υπάρξεως αντικειμενικής και ευλόγου αιτιολογίας

84. Το Δικαστήριο υπομινύσκει ότι μία διαφορετική μεταχείριση είναι διακριτική όταν «στερείται αντικειμενικής και ευλόγου δικαιολογίας», δηλαδή, όταν δεν επιδιώκεται με αυτήν «θεμιτός σκοπός» ή όταν δεν είναι «εύλογη η σχέση αναλογικότητας» μεταξύ των χρησιμοποιούμενων μέσων και του επιδιωκόμενου σκοπού (βλ., μεταξύ πολλών άλλων, *Λάρκος κατά Κύπρου* [GC], αριθμ. προσφυγής 29515/95, παρ. 29, ΕΔΑΔ 1999-I, *Stec κ.λ.π. κατά Ηνωμένου Βασιλείου* [GC], αριθμ. προσφ. 65731/01, παρ. 51, ΕΔΑΔ 2006-VI). Σε περίπτωση διαφορετικής

μεταχειρίσεως λόγω φυλής, χρώματος ή εθνοτικής καταγωγής, η έννοια της αντικειμενικής και ευλόγου δικαιολογίας, πρέπει να ερμηνεύεται κατά το δυνατόν αυστηρότερα (προαναφερθείσα απόφαση *D.H. κ.λ.π. κατά Δημοκρατίας της Τσεχίας*, παρ. 196).

85. Το Δικαστήριο σημειώνει, κατ' αρχάς, ότι οι προσφεύγοντες διατυπώνουν παράπονα όσον αφορά την άρνηση των σχολικών αρχών να εγγράψουν τα παιδιά τους για το σχολικό έτος 2004-2005. Το Δικαστήριο παρατηρεί ότι από τα έγγραφα του φακέλου της δικογραφίας δεν προκύπτει ότι οι προσφεύγοντες προσέκρουσαν σε ρητή άρνηση εκ μέρους των αρχών του 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου να εγγράψουν τα παιδιά τους, και αναφέρεται, ειδικότερα, στην Έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη, ο οποίος διαπίστωσε ότι δεν υφίστατο, εκ μέρους των αρμοδίων υπηρεσιών, γενική και αδικαιολόγητη άρνηση να εγγράψουν τα παιδιά ρόμικης καταγωγής στα δημοτικά σχολεία. Το Δικαστήριο διαπιστώνει, εξ άλλου, ότι, αν και οι διάδικοι συμφωνούν ως προς το γεγονός ότι στις 21 Σεπτεμβρίου 2004 οι προσφεύγοντες επισκέφθηκαν τη Διευθύντρια του 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου, εν τούτοις, διαφωνούν ως προς τον σκοπό της επισκέψεως αυτής : οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται ότι σκοπός της επισκέψεώς τους ήταν η εγγραφή των παιδιών τους, ενώ η Κυβέρνηση δηλώνει ότι οι προσφεύγοντες επιθυμούσαν απλώς να ενημερωθούν σχετικά με το θέμα αυτό.

86. Το Δικαστήριο εκτιμά ότι, ακόμα και αν δεχθούμε ότι οι προσφεύγοντες θέλησαν απλώς να ενημερωθούν σχετικά με τις προϋποθέσεις εγγραφής των παιδιών τους στο δημοτικό σχολείο, είναι αδιαμφισβήτητο ότι εξεδήλωσαν ρητώς ενώπιον της αρμόδιας σχολικής αρχής τη βούλησή τους να εγγράψουν τα παιδιά τους στο σχολείο. Δεδομένης της ευάλωτης καταστάσεως των Ρομά, η οποία συνεπάγεται την ανάγκη να προσδίδεται ειδική προσοχή στις ανάγκες τους (παρ. 42 και 72 ανωτέρω), και το γεγονός ότι το άρθρο 14 απαιτεί, υπό ορισμένες περιστάσεις, διαφοροποιημένη μεταχείριση με στόχο τη θεραπεία ανισότητας, θα έπρεπε οι αρμόδιες αρχές να αναγνωρίσουν την ιδιαιτερότητα της συγκεκριμένης περιπτώσεως και να διευκολύνουν την εγγραφή των παιδιών ρόμικης καταγωγής, ακόμα και στις περιπτώσεις μη προσκομίσεως ορισμένων απαιτούμενων διοικητικών εγγράφων. Το Δικαστήριο επισημαίνει, στο σημείο αυτό, ότι το ελληνικό δίκαιο αναγνωρίζει την ιδιαιτερότητα της καταστάσεως των Ρομά, διευκολύνοντας τη

διαδικασία εγγραφής των παιδιών τους στο σχολείο (βλ. παρ. 32 ανωτέρω). Επιπροσθέτως, όπως βεβαίωσε και ο Συνήγορος του Πολίτη, η εθνική νομοθεσία προβλέπει τη δυνατότητα εγγραφής μαθητών στο δημοτικό σχολείο με απλή δήλωση των κηδεμόνων του, υπό την επιφύλαξη ότι τα πιστοποιητικά γεννήσεως θα υποβληθούν εν ευθέτω χρόνω.

87. Αυτή η υποχρέωση των σχολικών αρχών Ασπροπύργου καθίστατο ακόμα περισσότερο πρόδηλη εάν ληφθεί υπ' όψη ότι γνώριζαν το πρόβλημα της σχολικής εκπαίδευσης των παιδιών τα οποία διέμεναν στον καταυλισμό, στο Ψάρι, και την ανάγκη εγγραφής τους στο δημοτικό σχολείο : της συναντήσεως μεταξύ προσφευγόντων και διευθύντριας του 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 21 Σεπτεμβρίου 2004, είχαν προηγηθεί, τον Αύγουστο του έτους 2004, δελτίο τύπου του Υφυπουργού Παιδείας, στο οποίο τονιζόταν η σημασία της εντάξεως των παιδιών Ρομά στο εκπαιδευτικό γίγνεσθαι της Χώρας και, στις 10 Σεπτεμβρίου 2004, επίσκεψη του Ειδικού Γραμματέα Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, συνοδεία δύο εκπροσώπων του Ελληνικού Παρατηρητηρίου των Συμφωνιών του Ελσίνκι, στους καταυλισμούς των Ρομά, στο Ψάρι, προκειμένου να εξασφαλίσει την εγγραφή όλων των παιδιών Ρομά τα οποία είχαν συμπληρώσει τη νόμιμη ηλικία για την υποχρεωτική εγγραφή στην πρώτη τάξη. Η Κυβέρνηση δεν αμφισβητεί, στο σημείο αυτό, ότι το Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι ενημέρωσε, στη συνέχεια, τις αρμόδιες αρχές του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, χωρίς αυτές να δώσουν συνέχεια στην υπόθεση αυτή.

88. Προκειμένου περί των ειδικών τάξεων οι οποίες λειτούργησαν εντός του 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου, το Δικαστήριο διαπιστώνει, κατ' αρχήν, μία κάποια ασυνάφεια ως προς τα κριτήρια τα οποία, κατά την Κυβέρνηση, πρέπει να διέπουν την επιλογή των μαθητών οι οποίοι θα ενταχθούν σε προπαρασκευαστικές τάξεις. Συμφώνως προς την από 5 Ιουνίου 2007 επιστολή του 1^{ου} Γραφείου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Δυτικής Αττικής, για τις επιπλέον εγγραφές των μαθητών ρόμικης καταγωγής, για το σχολικό έτος 2005-2006, ίσχυσε το ηλικιακό κριτήριο προκειμένου να επιλεγούν οι μαθητές που έπρεπε να φοιτήσουν στις ειδικές τάξεις. Όμως, με την από 17 Μαρτίου 2006 επιστολή της, η Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Δυτικής Αττικής ενημέρωνε το Υπουργείο Εθνικής

Παιδείας και Θρησκευμάτων ότι οι νέοι μαθητές ρόμικης καταγωγής άρχισαν να παρακολουθούν τα μαθήματα σε παράρτημα του 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου λόγω ελλείψεως χώρου στο κυρίως κτίριο του σχολείου. Τέλος, στην από 20 Ιουνίου 2006 επιστολή της, η Περιφερειακή Διεύθυνση Π.Ε. Γ' Δυτικής Αττικής ανέφερε ρητώς ότι η τοποθέτηση στις τάξεις αυτές έγινε με βάση το κριτήριο της ρόμικης καταγωγής των ενδιαφερομένων «προκειμένου να εξασφαλισθεί η προσαρμογή τους στο σχολικό περιβάλλον, λαμβανομένων υπόψη των μαθησιακών δυσκολιών και για διάφορους άλλους λόγους που καθιστούσαν αδύνατη την ένταξή τους στις κανονικές τάξεις» (παρ. 29 ανωτέρω).

89. Το Δικαστήριο συνάγει ότι οι αρμόδιες αρχές δεν βασίσθηκαν σε ένα μοναδικό και σαφές κριτήριο προκειμένου να προβούν στην επιλογή των παιδιών τα οποία θα φοιτούσαν στις προπαρασκευαστικές τάξεις. Ειδικότερα, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι στις από 17 Μαρτίου και 20 Ιουνίου 2006 επιστολές τους, οι σχολικές αρχές δεν ανέφεραν ειμή μόνον κριτήρια τα οποία αναφέρονταν κατά τρόπο άμεσο στην εθνοτική καταγωγή των ενδιαφερομένων. Πάντως, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι ακόμα και η εφαρμογή του αναφερόμενου στην από 5 Ιουνίου 2007 ηλικιακού κριτηρίου δεν θα ήταν ικανή να άρει τον χαρακτήρα διάκρισης που έχει η μεταχείριση της οποίας έτυχαν τα παιδιά αυτά. Πράγματι, ουδόλως η Κυβέρνηση αναφέρει, στις παρατηρήσεις της, ότι πραγματοποιήθηκαν επαρκή τεστ αξιολογήσεως, στα οποία τα συγκεκριμένα παιδιά υπεβλήθησαν, προκειμένου να αξιολογηθούν οι τυχόν δεξιότητες ή μαθησιακές αδυναμίες τους (βλ. προαναφερθείσα απόφαση *D.H. κ.λ.π. κατά Δημοκρατίας της Τσεχίας*, παρ. 199-201).

90. Βεβαίως, η Κυβέρνηση υπέβαλε ένα αχρονολόγητο και ανυπόγραφο έγγραφο, σχετικό προς τη σχολική ζωή και την εκπαιδευτική δραστηριότητα στις προπαρασκευαστικές τάξεις, βάσει του οποίου οι μαθητές των προπαρασκευαστικών τάξεων είχαν υποβληθεί σε τεστ αξιολογήσεως, τα οποία είχαν καταδείξει ότι, σε ποσοστό 90%, οι μαθητές αυτοί παρουσίαζαν αδυναμίες στην ανάγνωση και τη γραφή της ελληνικής γλώσσας. Ωστόσο, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι τα συγκεκριμένα παιδιά υπεβλήθησαν σε αυτά τεστ μετά την κατανομή και τοποθέτησή τους στις προπαρασκευαστικές τάξεις, δηλαδή «κατά την εγγραφή και φοίτησή τους». Επίσης, ουδεμία διευκρίνιση παρέχει η Κυβέρνηση ως προς το περιεχόμενο αυτών των τεστ και δεν στηρίζεται σε γνωμοδότηση ειδικού για να καταδείξει την επάρκεια

των εν λόγω τεστ (βλ., σχετικώς, προαναφερθείσα απόφαση *D.H. κ.λ.π. κατά Δημοκρατίας της Τσεχίας*, παρ. 200).

91. Περαιτέρω, το Δικαστήριο σημειώνει ότι εκπεφρασμένος στόχος των προπαρασκευαστικών τάξεων ήταν η απόκτηση, από τους συγκεκριμένους μαθητές, των απαιτούμενων γνώσεων, προκειμένου να ενταχθούν, εν ευθέτω χρόνω, στις κανονικές τάξεις. Ωστόσο, η Κυβέρνηση δεν αναφέρει κάποιο παράδειγμα μαθητή ο οποίος, αφού φοίτησε σε προπαρασκευαστική τάξη (τα μαθήματα των προπαρασκευαστικών τάξεων παρακολούθησαν περισσότεροι από 50 μαθητές), εντάχθηκε, μετά πάροδο δύο σχολικών ετών, στις κανονικές τάξεις του 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου. Επιπροσθέτως, η Κυβέρνηση δεν αναφέρει την ύπαρξη περιοδικών τεστ αξιολογήσεως, στα οποία έπρεπε να υποβάλλονται κατά διαστήματα οι μαθητές ρόμικης καταγωγής, προκειμένου να επιτραπεί στις σχολικές αρχές να αξιολογήσουν, βάσει αντικειμενικών δεδομένων και όχι κατ' εκτίμηση, την ικανότητά τους να ενταχθούν στις κανονικές τάξεις.

92. Το Δικαστήριο κρίνει ότι απαιτείται να υπογραμμισθεί η σημασία της δημιουργίας επαρκούς συστήματος αξιολογήσεως των δεξιοτήτων των παιδιών τα οποία παρουσιάζουν μαθησιακές δυσκολίες, προκειμένου να αποκτήσουν τις απαιτούμενες για την ηλικία τους γνώσεις. Όταν οι μαθητές ανήκουν σε εθνοτική μειονότητα, όπως στην προκειμένη περίπτωση, ένα τέτοιο σύστημα είναι αναγκαίο, κατ' αρχήν, ως εγγύηση ότι θα τοποθετηθούν ενδεχομένως σε ειδικές τάξεις βάσει κριτηρίων τα οποία δεν συνιστούν διάκριση. Στην παρούσα υπόθεση, και λαμβανομένων υπ' όψη των ρατσιστικών επεισοδίων τα οποία προκάλεσαν οι γονείς των μη Ρομά μαθητών του Ασπρόπυργου, η θέσπιση ενός τέτοιου συστήματος θα δημιουργούσε, επίσης, στους προσφεύγοντες και στα παιδιά τους την αίσθηση ότι η τοποθέτησή τους στις προπαρασκευαστικές τάξεις δεν οφειλόταν σε λόγους διαχωρισμού. Το Δικαστήριο δέχεται μεν ότι είναι αναρμόδιο να αποφανθεί επ' αυτού του ζητήματος ψυχοπαιδαγωγικής φύσεως, εκτιμά, ωστόσο, ότι τούτο θα είχε συμβάλει ιδιαίτερος στην απρόσκοπτη ένταξη των μαθητών ρόμικης καταγωγής, όχι μόνον στις κανονικές τάξεις, αλλά, ταυτοχρόνως, στην τοπική κοινωνία.

93. Όσον αφορά τη συγκατάθεση των προσφευγόντων γονέων, το Δικαστήριο σημειώνει ότι η Κυβέρνηση υπονοεί ότι, όσον αφορά τη διαφορετική μεταχείριση, η συγκατάθεση των γονέων σημαίνει αποδοχή της διαφοροποιήσεως

αυτής, ακόμα και αν αποδειχθεί ότι συνιστά διάκριση, σημαίνει, δηλαδή, αποποίηση του δικαιώματος να μην υφίστανται διακρίσεις. Ωστόσο, η νομολογία του Δικαστηρίου απαιτεί όπως η αποποίηση δικαιώματος που εγγυάται η Σύμβαση – εφόσον είναι θεμιτή – προκύπτει κατά τρόπο σαφή και μη διαφορούμενο και ότι ο ενδιαφερόμενος προέβη σε αυτή μετά λόγου γνώσεως, δηλαδή βάσει πεφωτισμένης συναινέσεως (*Pfeifer και Plankl κατά Αυστρίας*, απόφαση της 25^{ης} Φεβρουαρίου 1992, série A n° 227, σελ. 16-17, παρ. 37-38), και άνευ πειθαναγκασμού (*Deweer κατά Βελγίου*, απόφαση της 27^{ης} Φεβρουαρίου 1980, série A n° 35, παρ. 51).

94. Υπό τις παρούσες περιστάσεις, το Δικαστήριο δεν επείσθη ότι οι προσφεύγοντες, ως μέλη κοινότητας σε δυσμενή κατάσταση και ενίοτε στερούμενη μορφώσεως, ήταν ικανοί να αξιολογήσουν όλες τις πτυχές της καταστάσεως και τις συνέπειες της συγκαταθέσεώς τους. Περαιτέρω, φαίνεται να είναι πρόδηλο ότι τουλάχιστον ορισμένοι από τους προσφεύγοντες βρέθηκαν, εκείνη τη στιγμή, σε δίλημμα. Όπως ανέφερε ο πρώτος προσφεύγωντας στην από 31 Μαΐου 2007 ένορκη κατάθεσή του ενώπιον του Ειρηνοδικείου Ελευσίνας, έπρεπε να επιλέξει ανάμεσα στη φοίτηση των παιδιών του στις κανονικές τάξεις και να αναλάβει το ρίσκο να κινδυνεύσει η σωματική τους ακεραιότητα από «έξαλλα» μη Ρομά άτομα, και στη φοίτησή τους στο «σχολείο-γκέτο».

95. Υπομινύσκοντας τη θεμελιώδη σημασία της απαγορεύσεως των ρατσιστικών διακρίσεων (προαναφερθείσες αποφάσεις *Natchova κ.λ.π.*, παρ. 145, *Timichev*, παρ. 56), το Δικαστήριο θεωρεί ότι δεν είναι δυνατόν να γίνει αποδεκτή η δυνατότητα αποποιήσεως του δικαιώματος να μην καθίσταται κάποιος αντικείμενο τέτοιας διακρίσεως. Πράγματι, παρόμοια αποποίηση θα προσέκρουε σε σημαντικό δημόσιο συμφέρον (βλ. προαναφερθείσα απόφαση *D.H. κ.λ.π. κατά Δημοκρατίας της Τσεχίας*, παρ. 204).

96. Υπό τις συνθήκες αυτές και εν όψει των ανωτέρω νομικών σκέψεων, το Δικαστήριο δεν επείσθη ότι η επίδικη διαφορετική μεταχείριση των παιδιών Ρομά εν σχέσει προς τα λοιπά μη Ρομά παιδιά βασίσθηκε σε αντικειμενική και εύλογη αιτιολογία και ότι υπήρξε εύλογη σχέση αναλογικότητας μεταξύ των μέσων τα οποία χρησιμοποιήθηκαν και του σκοπού ο οποίος επιδιώχθηκε. Ειδικότερα, το Δικαστήριο θεωρεί ότι, παρά τη βούληση των αρχών να εγγράψουν στο σχολείο τα παιδιά Ρομά, ο τρόπος εγγραφής των εν λόγω παιδιών στο σχολείο και η τοποθέτησή τους σε

ειδικές προπαρασκευαστικές τάξεις – οι οποίες στεγάζονταν σε παράρτημα του κυρίως σχολικού κτιρίου – είχαν, εν τέλει, ως αποτέλεσμα να υποστούν τα παιδιά αυτά διάκριση.

97. Επομένως, υπήρξε, στην προκειμένη περίπτωση, παραβίαση του άρθρου 14 της Συμβάσεως, σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου, για κάθε έναν από τους προσφεύγοντες.

IV. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 41 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ

98. Το άρθρο 41 της Συμβάσεως ορίζει ότι:

«Εάν το Δικαστήριο κρίνει ότι υπήρξε παραβίαση της Συμβάσεως ή των Πρωτοκόλλων αυτής, και εάν το εσωτερικό δίκαιο του Υψηλού Συμβαλλομένου Μέρους δεν επιτρέπει ειμή την ατελή επανόρθωση των συνεπειών της παραβιάσεως αυτής, το Δικαστήριο χορηγεί, εν ανάγκη, στο αδικηθέν μέρος δικαία ικανοποίηση.»

A. Ζημία

99. Οι προσφεύγοντες ζητούν το εφάπαξ ποσό των 180.000 ευρώ για ηθική ζημία.

100. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι και μόνον η διαπίστωση παραβιάσεως θα συνιστούσε επαρκή δικαία ικανοποίηση. Επικουρικώς, η Κυβέρνηση εκτιμά ότι το ποσό το οποίο ήθελε επιδικασθεί για την αιτία αυτή, δεν θα πρέπει να υπερβαίνει τα 10.000 ευρώ.

101. Το Δικαστήριο εκτιμά ότι οι προσφεύγοντες υπέστησαν ηθική ζημία, κυρίως λόγω της ταπεινώσεως και της απογοητεύσεως που αισθάνθηκαν όταν τα παιδιά τους υπέστησαν τη διάκριση. Αυτή η ηθική ζημία δεν αντισταθμίζεται επαρκώς από τις διαπιστώσεις παραβιάσεως της Συμβάσεως. Ωστόσο, το Δικαστήριο κρίνει υπερβολικό το ποσό το οποίο ζητούν οι προσφεύγοντες. Αποφαινόμενο κατά δικαία κρίση, το Δικαστήριο κρίνει ότι πρέπει να επιδικάσει σε κάθε έναν από τους προσφεύγοντες το ποσό των 6.000 ευρώ για ηθική ζημία, πλέον οιοδήποτε ποσού ήθελε οφείλεται ως φόρος.

B. Έξοδα και δικαστική δαπάνη

102. Οι προσφεύγοντες ζητούν επίσης, βάσει τιμολογίου, 2.000 ευρώ για τα έξοδα και τη δικαστική δαπάνη που πραγματοποίησαν στο πλαίσιο της διαδικασίας

ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου του Στρασβούργου.

103. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι δεν υφίσταται αιτιώδης συνάφεια ανάμεσα στα έξοδα και τη δικαστική δαπάνη των προσφευγόντων, στο πλαίσιο της διαδικασίας ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, και στις επικαλούμενες παραβιάσεις της Συμβάσεως.

104. Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, η επιδίκαση εξόδων και δικαστικής δαπάνης προϋποθέτει ότι αποδεικνύονται πραγματικά, αναγκαία και, επίσης, εύλογα. Λαμβάνοντας υπ' όψη το γεγονός ότι το αιτούμενο ποσό είναι εύλογο και ότι έχει προσκομισθεί σχετικό τιμολόγιο, το Δικαστήριο κάνει δεκτό το αίτημα αυτό εξ ολοκλήρου και επιδικάζει από κοινού στους προσφεύγοντες 2.000 ευρώ για την αιτία αυτή, πλέον οποιουδήποτε ποσού ήθελε οφείλεται ως φόρος.

Γ. Τόκοι υπερημερίας

105. Το Δικαστήριο κρίνει ότι αρμόζει να υπολογισθούν οι τόκοι υπερημερίας βάσει του επιτοκίου της διευκόλυνσεως οριακού δανεισμού της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τραπεζής, προσαυξανόμενου κατά τρεις ποσοστιαίες μονάδες.

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ, ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ, ΟΜΟΦΩΝΩΣ,

1. *Συνεκδικάζει* την ένσταση της Κυβερνήσεως όσον αφορά τη μη εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων μέσων και την *απορρίπτει*.

2. *Κάνει δεκτή* την προσφυγή ως παραδεκτή.

3. *Κρίνει* ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 13 της Συμβάσεως.

4. *Κρίνει* ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 14 της Συμβάσεως σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου.

5. *Κρίνει* ότι

α) το διάδικο Κράτος υποχρεούται να καταβάλει, εντός τριών μηνών από της ημερομηνίας κατά την οποία η απόφαση θα καταστεί οριστική συμφώνως προς το άρθρο 44 παρ. 2 της Συμβάσεως, σε κάθε έναν από τους προσφεύγοντες το ποσό των 6.000 ευρώ για ηθική ζημία και από κοινού το ποσό των 2.000 ευρώ για έξοδα και δικαστική δαπάνη, πλέον οποιουδήποτε ποσού ήθελε οφείλεται ως φόρος,

β) από της εκπνοής της προθεσμίας αυτής και μέχρι της καταβολής τους, τα ποσά αυτά θα προσαυξάνονται με απλό τόκο ίσο προς το ισχύον κατ' αυτό

το χρονικό διάστημα επιτόκιο της διευκολύνσεως οριακού δανεισμού της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τραπέζης, προσαυξανόμενο κατά τρεις ποσοστιαίες μονάδες.

6. *Απορρίπτει* το αίτημα περί δικαίας ικανοποίησης κατά τα λοιπά.

Συντάχθηκε στη Γαλλική γλώσσα, εν συνεχεία κοινοποιήθηκε εγγράφως στις 5 Ιουνίου 2008, κατ' εφαρμογή του άρθρου 77 παρ. 2 και 3 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου.

- υπογραφή -

/ Søren Nielsen /

Γραμματέας

- υπογραφή -

/ Nina Vajić /

Πρόεδρος

Ονομαστικός κατάλογος προσφευγόντων

1. Σπυρίδων ΣΑΜΠΙΑΝΗΣ
2. Βασιλική ΜΟΥΡΑΤΗ
3. Αθανάσιος ΣΑΜΠΙΑΝΗΣ
4. Μαρία ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗ
5. Νικόλαος ΒΕΛΙΟΣ
6. Μαρία ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΥ
7. Βασιλική ΚΟΥΡΑΚΗ
8. Ελένη ΛΙΑΚΟΠΟΥΛΟΥ
9. Σωτήριος ΣΑΜΠΙΑΝΗΣ
10. Αικατερίνη ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΥ
11. Ανδρέας ΣΑΪΝΗΣ

Ακριβής μετάφραση από το συνημμένο υπηρεσιακό έγγραφο στη Γαλλική γλώσσα.

Η Μεταφράστρια

Μαρία Παν. Παπαδοπούλου